

De brede school in de praktijk

Handreiking voor brede scholen in het voortgezet onderwijs

Denise Bontje
Frank Studulski
Anne Luc van der Vegt

Sardes
december 2006

Inhoud

Voorwoord	2
1. Inleiding.....	3
2. De brede school in het voortgezet onderwijs	6
3. Waarom een brede school?.....	9
4. Samenwerking	15
5. Inhoudelijke ontwikkeling en integratie	19
6. Activiteitsaanbod	22
7. Huisvesting	31
8. Coördinatie	34
9. Financiering	38
10. Aanbevelingen en tips	41
Bijlage 1: Zes brede scholen	44
Bijlage 2: Internetsites	46
Bijlage 3: Literatuur	48

Voorwoord

De samenleving verandert, leerlingen veranderen en ook scholen passen zich aan. Eén van de manieren om meer kansen te creëren voor kinderen en tegelijkertijd de maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van het onderwijs een plek te geven, is het vormen van een brede school.

Het begrip 'brede school' is in het voortgezet onderwijs nog niet zo ingeburgerd als in het primair onderwijs. Toch neemt ook in het voortgezet onderwijs het aantal brede scholen de laatste jaren snel toe. Het is interessant om te zien hoe de brede school voor voortgezet onderwijs uitgroeit tot een nieuwe vorm, waar leerlingen ontdekken, leren, sporten, cultureel actief zijn, recreëren en tegelijkertijd een thuis vinden.

Deze handreiking is tot stand gekomen dankzij de bereidwillige medewerking van zes brede scholen. Wij bedanken hierbij de vertegenwoordigers van de Johan de Witt Scholengroep, het NOVA college Rotterdam, de G.K. van Hogendorp, het Amadeus Lyceum, Hilfertsheem-Beatrix en het Stedelijk Lyceum Enschede.

Denise Bontje
Frank Studulski
Anne Luc van der Vegt

1. Inleiding

De brede school is in het voortgezet onderwijs een 'hot topic' aan het worden. Uit inventarisaties die Oberon in 2002 en 2004 heeft verricht, blijkt dat er steeds meer brede scholen voor VMBO, HAVO en VWO tot stand komen. Waren er eind 2002 nog ca. 200 brede scholen in het voortgezet onderwijs, uit een vervolgonderzoek van Oberon blijken er eind 2004 ongeveer 290 te zijn. De verwachting bestaat dat er, als dit tempo wordt aangehouden, in 2010 ruim 500 brede scholen voor voortgezet onderwijs zullen zijn.¹

Het etiket 'brede school' blijkt niet te zijn voorbehouden aan scholen in de stad of aan een bepaalde schoolgrootte of een bepaald onderwijstype. Elke school in het voortgezet onderwijs kan in principe een brede school worden. Maar hoe verloopt zo'n proces en waar moet rekening mee worden gehouden?

Voor het voortgezet onderwijs is er, naast publicaties met praktijkbeschrijvingen van Oberon en het NIZW, nog maar weinig gepubliceerd over de brede school. Voor deze handreiking zijn we vooral op zoek gegaan naar de vraag *hoe* scholen voor voortgezet onderwijs hun brede school aanpak vormgeven. Uiteindelijk zal elke school zelf, door ondernemend te zijn, ontdekken wat wel en wat niet werkt.

Aanpak

Er is geen 'koninklijke weg' naar de brede school. De verschillen tussen scholen in het voortgezet onderwijs zijn daarvoor te groot. Daarom presenteren we geen strak stappenplan of pasklare antwoorden op allerlei vragen. Daarentegen worden wel verschillende overwegingen besproken die van belang zijn bij het proces om tot een brede school te komen. Het geheel wordt geïllustreerd met ervaringen van zes brede scholen in het voortgezet onderwijs, die bezocht zijn bij de voorbereiding van de handreiking. Tijdens de gesprekken op deze scholen stond het proces van bredeschoolontwikkeling centraal. Daarnaast zijn de bevindingen van Oberon en NIZW bekeken op valkuilen en winstpakkers. Op basis daarvan worden overwegingen benoemd die nuttig kunnen zijn bij de start en verdere ontwikkeling van de brede school.

Leeswijzer

De hoofdstukken zijn opgebouwd aan de hand van het overzichtsschema op de volgende pagina.

De eerste hoofdstukken hebben betrekking op de eerste fase van de bredeschoolontwikkeling: de aanleiding, de doelen en aandachtsgebieden (hoofdstuk 3).

Vervolgens kijken we naar de fase waarin de ontwikkeling in gang gezet is: het organiseren van samenwerking (hoofdstuk 4) en de inhoudelijke ontwikkeling (hoofdstuk 5). De activiteiten die voor leerlingen worden georganiseerd vormen het

¹ M. van der Grinten & C. Hooegeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, p. 7. Utrecht: Oberon.

hart van de brede school. De opzet en organisatie hiervan wordt in hoofdstuk 6 besproken. De laatste drie hoofdstukken gaan over de randvoorwaarden van de brede school: huisvesting (hoofdstuk 7), coördinatie (hoofdstuk 8) en financiering (hoofdstuk 9).

DE START VAN EEN BREDE SCHOOL

De spelers:

- School
- Instellingen / verenigingen
- Gemeente

DOELEN

- Bepaal de doelgroep
- Bespreek intern en extern wat je wilt bereiken
- Neem (maatschappelijk) standpunt in
- Leg doelen vast in een (visie-) document

AANDACHTSGEBIEDEN

- Kijk naar je omgeving
- Hou rekening met je doelgroep en doel
- Wat vinden docenten ervan?
- Kies (een combinatie van) aandachtsgebieden
- Zorg dat de directie de aandachtsgebieden ondersteunt

FINANCIERING

- Werk samen om de kosten laag te houden
- Zorg dat je zicht hebt op de diverse geldstromen
- Hou tijd en kosten in de gaten
- Wel of geen bijdrage van ouders

ACTIVITEITEN

- Samenstellen van activiteitenprogramma
 - Zorg voor een link tussen de doelen en aandachtsgebieden van de school en het type activiteiten dat aangeboden wordt
 - Stem activiteiten af op de doelgroep
 - Werk vraag-/probleemgericht, betrek leerlingen
- Uitvoering activiteiten
 - Inroostering van activiteiten (in curriculum of na schooltijd)
 - Organisatie: wie-wat-waar
 - Wel of geen bijdrage ouders
- Evaluatie
 - Maak gebruik van verschillende methoden van evaluatie (geformaliseerd en informeel)
 - Raadpleeg docenten, leerlingen en andere betrokkenen

SAMENWERKING

- Betrek docenten vanaf het begin (talenten benutten)
- Zoek externe samenwerkingspartners
- Toets kwaliteit van samenwerkingspartners
- Zorg voor een goede interne en externe communicatie
- Leg afspraken vast, intern en met partners

COÖRDINATIE

- Stel een coördinator aan die het overzicht heeft
- Zorg ook voor werkgroepen of kernteams om verantwoordelijkheden te delen
- Voorkom dat activiteiten een belasting vormen voor docenten

HUISVESTING

- Maak een weloverwogen keuze tussen bouwen of verbouwen. Deze keuze hangt af van:
- De staat van het huidige gebouw
 - Consequenties van innovaties
 - Samenwerking met partners
 - Wel of niet openstellen voor derden

INHOUDELIJKE ONTWIKKELING

- Tot welke inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs leidt de brede schoolaanpak
- Welke consequentie heeft dat voor het team, het curriculum en de huisvesting?

2. De brede school in het voortgezet onderwijs

Wat is een brede school in het voortgezet onderwijs? Tot voor kort leefde het begrip nog niet zo in het voortgezet onderwijs. Inmiddels zijn er steeds meer scholen voor voortgezet onderwijs die zichzelf als brede school beschouwen. Het zijn scholen die bezig zijn met verbreding van doelen, van samenwerking, van naschools aanbod en/of van doelgroepen. In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de landelijke ontwikkeling. Daarbij baseren we ons op inventariserende studies, uitgevoerd door Oberon.



De stand van zaken van de brede school in het voortgezet onderwijs

In 2003 is voor het eerst een inventarisatie van brede scholen in het voortgezet onderwijs uitgevoerd door Oberon.² Daaruit bleek dat 16% van de VO-scholen zichzelf als brede school beschouwt en nog eens 9% van de VO-scholen op één of meer locaties werkt aan de totstandkoming van een brede school. Uit een vervolginventarisatie in 2005 bleek dat inmiddels 23% van de VO-scholen bestempeld kon worden als brede school.³ Uit de inventarisaties van Oberon bleek ook dat brede scholen in alle soorten en maten voorkomen. Er zijn grote en kleine brede scholen, van verschillende schooltypen (VMBO en HAVO/VWO), zowel in de stad als op het platteland. Het is moeilijk om één definitie te formuleren. *De brede school bestaat niet.* Wel noemt Oberon enkele cruciale kenmerken van brede scholen:

- Er is sprake van verbreding van functie en doelstellingen. Scholen fungeren niet alleen als onderwijsinstelling, maar hebben een brede maatschappelijke functie.
- Er is sprake van verbreding van de organisatie door samenwerking met andere organisaties.
- Er is sprake van verbreding van het aanbod. Naast het reguliere curriculum worden extra (buitenschoolse) activiteiten aangeboden.
- Er is sprake van verbreding van de doelgroep. De school richt zich niet meer alleen op de leerling, maar stelt zich open voor wijkbewoners, ouderen en anderen.

² M. van der Grinten, P. Kreijen & G.J. van den Goor (2003): *De brede school in het voortgezet onderwijs*, Utrecht: Oberon.

³ M. van der Grinten & C. Hooegeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, Utrecht: Oberon.

In een recente publicatie heeft het SCO-Kohnstamm instituut⁴ het wel aangedurfd om een bondige definitie van de brede school te geven: *De brede school is een school die alle bronnen benut om de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten*. Deze definitie gaat op voor zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs.

Praktijkvoorbeelden: zes brede scholen in het voortgezet onderwijs

De zes brede scholen die in dit rapport als praktijkvoorbeelden dienen, beschouwen zichzelf als brede school en voldoen ook allemaal aan één of meerdere kenmerken van 'verbreding'. Er bestaan echter verschillen op het gebied van doelstelling, organisatie en aandachtsgebieden. Binnen deze groep van zes brede scholen zijn er scholen onderscheiden waarbij het vooral gaat om extra activiteiten (na schooltijd), scholen waarbij de brede school deel uitmaakt van een multifunctioneel gebouw, tot scholen waarbij de brede school als basis voor de onderwijsorganisatie wordt gezien. Met andere woorden, ze gaan allemaal uit van een andere benadering.

We laten de zes brede scholen kort de revue passeren. In de volgende hoofdstukken komen ze uitvoerig ter sprake, bij verschillende thema's.

Stedelijk Lyceum Enschede – het Zwering

Het Zwering, het junior-college van het Stedelijk Lyceum Enschede, is actief binnen twee brede scholen, samenwerkingsverbanden met basisscholen, voorschoolse voorzieningen, muziekschool, bibliotheek en woningcorporatie. Het Zwering werkt met principes van het 'nieuwe leren'. Er wordt niet gewerkt met traditionele klassen, maar met groepen van 40 tot 60 leerlingen. Deze groepen krijgen lessen van een kleine vaste groep leraren (teamteaching). Veel van de lessen worden gegeven door de mentoren. Voor de overdracht van specialistische kennis zijn er experts.

De brede school heeft als doel de brede ontwikkeling van leerlingen te stimuleren en voortijdig schoolverlaten te voorkomen. Verder is het een uitgangspunt van het Stedelijk Lyceum Enschede om een actieve rol te spelen in de samenleving. Daarom moet het schoolgebouw er niet alleen voor de school zijn, maar ook voor de wijk waarin dat gebouw staat.

Amadeus Lyceum

Het Amadeus Lyceum is een nieuwe school in de Utrechtse Vinex-locatie Leidsche Rijn. De school heeft zijn deuren geopend in augustus 2004, met 95 leerlingen. Dat aantal moet groeien naar enkele honderden leerlingen.

Het Amadeus Lyceum heeft gekozen voor een *cultuurprofiel*. Gedurende twee jaar heeft het Amadeus subsidie ontvangen als cultuurprofielschool. Nadat was besloten dat het Amadeus een cultuurschool zou moeten worden, is vervolgens besloten dat er ook een ander onderwijskundig en pedagogisch concept zou moeten komen, om de cultuur een integraal onderdeel van het onderwijs te laten zijn. Ook op deze school zijn principes van het nieuwe leren geïntroduceerd. Op alle fronten wordt vernieuwd: vakken worden gecombineerd tot leergebieden, groepeeringsvormen

⁴ Emmelot, Y. Veen, I. van der, Ledoux, G. (2006). Onderzoek naar verschijningsvormen brede scholen in Nederland, in: *Pedagogiek*, 26^e jrg, 1, 64-81.

worden aangepast, de rol van de docenten verandert, lesboeken verdwijnen ten gunste van zelf ontwikkelde lesstof die digitaal wordt aangeboden. Het Amadeus Lyceum werkt hecht samen met het Utrechts Centrum voor de Kunsten, om een naschools aanbod voor de leerlingen te verzorgen. Ook de bibliotheek is een belangrijke samenwerkingspartner.

G.K. van Hogendorp

De G.K. van Hogendorp is een relatief kleine VMBO-school in Rotterdam, met de richtingen economie (handel en administratie) en ICT. Als brede school kiest de G.K. van Hogendorp voor een totaalaanpak. De aanpak van de school is niet los te zien van de situatie in de wijk waar de school staat. Ongeveer tien jaar geleden ging het erg slecht met deze wijk. Dat was ook te merken op school: veel conflicten, lage slagingspercentages, veel voortijdig schoolverlaters. Het hele onderwijs op deze school is mede daarom gericht op actieve betrokkenheid in de samenleving. 'Goed burgerschap' is de core business van de school. Uitgangspunten van de brede school zijn het ontwikkelen van sociale competentie bij de leerlingen en de 'driehoek' school, ouders en omgeving.

NOVA college - locatie Riederwaard

De locatie Riederwaard van het NOVA college in Rotterdam is halverwege de jaren negentig begonnen als brede school. Het doel van de activiteiten is vooral om het schoolklimaat te verbeteren en leerlingen sociaal vaardig te maken. Uitgangspunt bij de start was ook het aantrekken van leerlingen en integratie van activiteiten in het lesaanbod. De activiteiten beslaan een breed terrein: sport, cultuur en sociale vaardigheden. De school is van plan om binnenkort in leergebieden te gaan werken, waarbij het vaste programma en de activiteiten door elkaar ingeroosterd zullen zijn.

Johan de Witt Scholengroep

De afdeling VMBO-T/HAVO/VWO van de Johan de Witt Scholengroep staat in een achterstandswijk in Den Haag. Kinderen en jongeren profiteren minder van sportverenigingen en culturele voorzieningen dan elders in de stad. Begin jaren negentig is de school begonnen met naschoolse activiteiten op sportgebied. Langzamerhand is dat uitgegroeid tot een breed aanbod. Uiteindelijk heeft de school sport en cultuur als aandachtsgebieden benoemd. Een centrale gedachte is dat het leven meer is dan leren alleen. Die gedachte past goed bij de visie op de 'brede buurtschool', de Haagse variant van de brede school.

Hilfertsheem-Beatrix

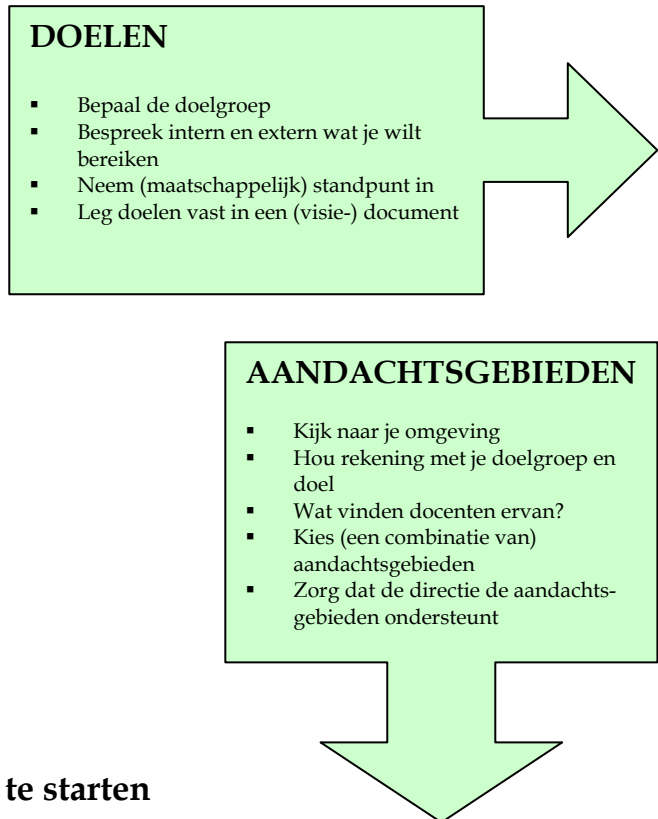
Hilfertsheem-Beatrix is een kleine VMBO-school in Hilversum, waar opleidingen gevolgd kunnen worden in de sectoren zorg en welzijn, techniek en economie (administratie, mode & commercie).

Een belangrijk onderdeel van de activiteiten in het kader van de brede school zijn maatschappelijke stages, voor verschillende leerjaren. Het doel daarvan is om leerlingen basiscompetenties te leren en om iets te betekenen voor de omgeving van de school.

3. Waarom een brede school?

We hebben gezien dat het aantal brede scholen in het voortgezet onderwijs toeneemt. Wanneer start je met een brede school en wat zijn daarvoor de redenen? Er zijn verschillende aanleidingen om van start te gaan met bredeschoolontwikkeling. De aanleiding kan binnen de school liggen of erbuiten.

In dit hoofdstuk staan we ook stil bij de doelstellingen van de brede school. Daarbij is het verstandig rekening te houden met een aantal aandachtspunten.



Aanleiding om met de brede school te starten

Uit de inventarisatie van Oberon blijkt dat vooral maatschappelijke ontwikkelingen aanleiding zijn om een brede school te starten.⁵ Naast de maatschappelijke veranderingen spelen ook interne factoren een (belangrijke) rol: scholen willen beter aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen en de brede school past binnen inhoudelijke en organisatorische vernieuwingen van de school. Ook worden initiatieven van derden, het uitbreiden van activiteiten en het voortbestaan van de school als aanleiding genoemd.

Ook door de zes scholen die we bezocht hebben werden externe ontwikkelingen als belangrijke reden genoemd om het roer om te gooien. Zo was de brede school voor het G.K. van Hogendorp een manier om een ongunstig tij te keren (zie kader).

Bewust gestart met de brede school

(G.K. van Hogendorp, Rotterdam)

De G.K. van Hogendorp is niet een school met alleen extra vakken of activiteiten ná schooltijd. De brede school is hier een totaalaanpak. De school is in 1996 gestart met deze nieuwe aanpak. Aanleiding voor de start was de slechte staat waarin niet alleen de wijk, maar ook de school toen verkeerde. Het voornaamste doel van de brede school is om leerlingen voor te bereiden op goed burgerschap en pro-sociaal gedrag. Belangrijke uitgangspunten van de school zijn samenleving, veiligheid, sociale competenties en conflictbemiddeling/omgang etc. Deze uitgangspunten zijn verweven in verschillende vakken in de school, waardoor het hele onderwijs gericht is op actieve betrokkenheid in de samenleving.

⁵ M. van der Grinten & C. Hoogeveen (2005). *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, Utrecht: Oberon.

Bij het Amadeus Lyceum in Utrecht zien we een combinatie van een externe en een interne aanleiding. De externe noodzaak is dat deze nieuwe school een eigen positie moest veroveren op de stedelijke onderwijsmarkt. Profilering kan een middel zijn om je als school te onderscheiden. Daarom heeft de school bewust gekozen voor een cultuurprofiel. Daarnaast was er binnen de school bij directie en docenten behoefte aan een vernieuwende onderwijsaanpak.

Niet voor elke school is er een duidelijk moment aan te wijzen waarop de ontwikkeling tot brede school is gestart. Er zijn scholen die al jaren extra activiteiten organiseerden voordat het etiket 'brede school' erop werd geplakt. De Johan de Witt Scholengroep in Den Haag organiseerde al enige tijd allerlei sportactiviteiten voordat ze zich daadwerkelijk profileerden als 'brede school'.

Doelen en aandachtsgebieden van de brede school

De eerste studie van Oberon (2003) naar de brede scholen in het voortgezet onderwijs geeft inzicht in de verschillende doelen die door scholen geformuleerd worden ten aanzien van de doelgroepen. Het gaat daarbij om doelen ten aanzien van de leerlingen, de eigen organisatie, ouders en mogelijke doelen ten aanzien van de wijk.⁶ Bij de zes brede scholen die aan deze handreiking hebben meegewerkt, staan de doelen ten aanzien van de leerlingen voorop. Voorbeelden van doelen zijn: 'de brede ontwikkeling van de leerlingen', 'het verbeteren van het schoolklimaat' en 'leerlingen sociaal vaardig maken'.

Het kiezen van aandachtsgebieden schept zowel voor de buitenwacht als ook voor de mensen in de school meer duidelijkheid. Uit de procesbeschrijvingen die door scholen zijn gegeven, blijkt dat er verschillende manieren zijn om tot de keuze van aandachtsgebieden te komen. Er zijn scholen waar een duidelijk gemarkeerd keuzemoment is geweest, maar er zijn ook genoeg voorbeelden waarbij het 'natuurlijk' is ontstaan.

Oberon heeft profielen van brede scholen in kaart gebracht. Een specifiek profiel, zoals culturele vorming, zorgverbreding of integratie, wordt door een minderheid van ongeveer 10% van de scholen cruciaal gevonden. De meeste van deze scholen bieden activiteiten aan op het gebied van kunst & cultuur en sport & bewegen. Het Amadeus Lyceum biedt een goed voorbeeld van het eerste (zie kader).

⁶ M. van der Grinten, P. Kreijen & G.J. van den Goor (2003): *De brede school in het voortgezet onderwijs*, p. 14-15. Utrecht: Oberon.

Een bewuste keuze voor cultuur

(Amadeus Lyceum, Utrecht)

Bij de start van het Amadeus Lyceum is bewust voor een onderwijskundige profilering gekozen. Eerst is besloten dat het Amadeus een cultuurschool zou moeten worden, vervolgens is besloten dat men ook een ander onderwijskundig en pedagogisch concept wilde, om cultuur een integraal onderdeel van het onderwijs te laten zijn. Enkele belangrijke kenmerken uit het nieuwe concept: meer samenhang in het programma, door thematisch en vakoverstijgend te werken. De traditionele vakken worden gecombineerd in zeven leergebieden. Elk thema komt terug in elk van de leergebieden.

Inmiddels is het duidelijk dat de keuzes voor een cultuurprofiel en voor een nieuw onderwijskundig concept niet los van elkaar gezien kunnen worden: het zijn twee kanten van dezelfde medaille.

Ook op het Johann de Witt College is cultuur een van de aandachtsgebieden. Daarnaast wordt er veel aan sportactiviteiten gedaan (zie kader).

Accent op sport

(Johan de Witt Scholengroep, Den Haag)

Sport is een belangrijk aandachtspunt van de Johan de Witt Scholengroep. Dat is ontstaan door initiatieven van individuele docenten. Aanleiding was een voetbaltoernooi circa 15 jaar geleden. Kinderen kwamen vragen of ze ook konden volleyballen en dergelijke. Dit werd langzaam uitgebreid naar andere sporten. Het initiatief is altijd gesteund door de verschillende (elkaar opvolgende) directeuren. De directie vindt ook dat het echt moet worden uitgedragen. Dat betekent dat men nu plannen heeft voor twee maal LO in de week voor alle klassen. Daaruit blijkt de visie van de school: de school is er niet voor leren alleen, wij willen zorgen voor de hele mens. Dat heeft ook te maken met de doelgroep. De school staat in een achterstandswijk en veel kinderen gaan niet naar een sportvereniging. Op school vindt men daarom dat er behoefte is aan naschoolse sport.

Als het gaat om de activiteiten waarmee de brede school zich profileert, kiest bijna 30% voor een breed aanbod, blijkt uit de inventarisatie van Oberon. Dit geldt bijvoorbeeld voor het NOVA college (zie kader).

Kiezen voor een combinatie

(NOVA college – Riederwaard, Rotterdam)

Het doel op het NOVA college was vooral om het schoolklimaat te verbeteren en leerlingen sociaal vaardig te maken. Uitgangspunt bij de start was ook het betrekken van leerlingen en integratie van activiteiten in het lesaanbod. Als aandachtsgebieden is gekozen voor sport/cultureel/sociale vaardigheden.

De brede school heeft zich in de loop der jaren steeds verder ontwikkeld. Dat heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat een project als Leefstijl, voor het ontwikkelen van sociaal-emotionele vaardigheden, ondertussen is ingepast.

Naast de extra activiteiten na schooltijd en 'Leefstijl' staat de school vooral bekend om de theaterleerlijn. Deze leerlijn is slechts een klein onderdeel, dat net als 'Leefstijl' geïntegreerd is in het onderwijsaanbod. De theaterleerlijn trekt wel meer leerlingen (met name uit de periferie van het wervingsgebied), maar er kan slechts 1 klas per jaar starten. Deze theaterklas heeft een positieve invloed op het schoolklimaat. Leerlingen zijn gedreven en daarnaast zorgen ze altijd voor ludieke acties.

Door deze combinatie heeft het NOVA college niet gekozen voor zo'n duidelijke profilering als sommige andere brede scholen, maar de activiteiten zijn wel gebaseerd op de doelstellingen van de school.

Onderwijszorg

Een element dat in de aandachtsgebieden van de brede scholen niet sterk naar voren komt is de leerlingenzorg. Dit wil niet zeggen dat het voor de scholen niet belangrijk is, het is kennelijk alleen minder geschikt als thema om je als school te profileren. Samenwerking op zorggebied is ook niet voorbehouden aan brede scholen, maar geldt eigenlijk voor alle scholen in het voortgezet onderwijs. Een goed georganiseerde interne en externe zorgstructuur kan voor leerlingen veel meerwaarde bieden. Zo kan goede verwijzing beter tot stand komen door het inrichten van multidisciplinaire zorgadviesteams of jeugdadviesteams. Zie hiervoor ook het landelijk centrum voor onderwijs en jeugdzorg en het project Zorg in en om de school (ZioS).

Aandachtspunten

Uit de gesprekken zijn de volgende aandachtspunten gekomen die te maken hebben met het doel en de aandachtsgebieden van de brede school.

Doelgroep en doel van de brede school

De keuze van doelen en aandachtsgebieden hangt af van de doelgroep die de school wil bereiken: waar wil je als school sterk in zijn. Gaat het alleen om alle leerlingen of om specifieke groepen zoals meisjes, leerlingen uit de onderbouw, etc. Brede schoolactiviteiten zullen vaak direct op de leerlingen gericht zijn, maar je kunt als school ook kiezen voor ouders of de buurt als doelgroep.

Een doel van het Stedelijk Lyceum Enschede is bijvoorbeeld om een actieve rol te spelen in de samenleving. De consequentie is dat de brede school er voor zijn directe omgeving wil zijn. Het nieuwe schoolgebouw moet er straks niet alleen voor de school zijn, maar ook voor de wijk. Samenwerking met basisscholen en een woningbouwvereniging past daarbij.

Overleg, binnen de school en met partners

Het is van belang om de voorgenomen doelen in samenspraak te bepalen. Het is dan ook van belang dat de directie in een vroeg stadium docenten bij de plannen betreft. Daarnaast is natuurlijk ook de steun van het bestuur belangrijk.

Niet alleen het team moet zich in de doelen kunnen vinden. Het is van belang dat alle partners binnen de brede school op de hoogte zijn van de doelen en zich daarin ook kunnen vinden, vooral als vanaf het begin met externe partners wordt samengewerkt. Het is dan ook belangrijk dat niet alleen intern, maar ook extern besproken wordt, wat je als brede school wilt bereiken. Dat dit zorgvuldigheid vereist blijkt wel uit het proces dat het Amadeus Lyceum in Utrecht heeft doorlopen (zie kader).

Het belang van een geleidelijk proces en goed overleg (Amadeus Lyceum in Utrecht)

Nadat de schoolleiding had besloten dat het Amadeus Lyceum een cultuurschool moest worden, is door middel van een pressure cooker sessie vastgesteld wat de contouren van het nieuwe pedagogisch concept van de school zouden moeten zijn. Dit is gedaan door leden van het College van Bestuur, docenten, ouders en leerlingen. Vervolgens is de verdere ontwikkeling van het onderwijsconcept opgepakt door een voorhoede van drie docenten, die veel hebben betekend voor de beginperiode van de verandering. Het management vervulde in die beginperiode nog geen erg actieve rol.

Na het aantreden van de nieuwe rector zijn er enkele belangrijke stappen gezet om het nieuwe concept te verankeren in de schoolorganisatie. De onderwijskundige en pedagogische visie werd op papier gezet en er werd een protocol voor leerstofontwikkeling opgesteld. Tevens werd een projectgroep ingesteld die zich bezig ging houden met de onderwijsvernieuwing. Inmiddels zijn de docenten dagelijks bezig met de ontwikkeling van leerstof, die onmiddellijk wordt toegepast.

Maatschappelijk standpunt

Het gaat hierbij vooral om de vraag: 'Wat wil je voor de leerlingen betekenen en waartoe wil je ze opleiden?'. Ook gaat het om de vraag in hoeverre de school een actieve bijdrage wil leveren aan de samenleving. Scholen worden steeds zelfstandiger en het wordt van scholen (en besturen) ook verwacht dat zij een maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Onderling kunnen scholen in de regio afspraken maken over positionering van de scholen in een regionaal arrangement of een regiovisie, zodat spreiding van voorzieningen ook op regionaal niveau wordt afgestemd.

Brede school als lokkertje voor leerlingen?

Een grote misvatting is volgens sommige scholen dat de ontwikkeling tot brede school zorgt voor nieuwe leerlingen. Zo trekt de theaterleerlijn op het NOVA college wel een nieuwe groep leerlingen die geïnteresseerd is in theater. Maar het aantal leerlingen dat in de theaterklas kan komen is beperkt. Het starten van een brede school om nieuwe instroom te genereren zou niet het (enige) uitgangspunt moeten zijn. Het stempel brede school moet op zich geen reclame zijn om kinderen te trekken.

Visiedocument

Zorg ervoor dat er duidelijke doelen worden neergezet waarin is aangegeven wat je *wilt* bereiken en wat je *kunt* bereiken. Daarmee maak je de verwachtingen over en weer duidelijk. Dat is als het ware de kapstok voor de brede school. Het lijkt makkelijk om dit door een extern bureau op te laten stellen, maar het is juist belangrijk dat de visie vanuit de basis wordt opgezet. Inventariseer wat docenten belangrijk vinden, bespreek dit met elkaar, laat partners hetzelfde doen en probeer deze visies vervolgens bij elkaar te leggen

Bij het Amadeus Lyceum is dit een belangrijke stap geweest in de ontwikkeling van het onderwijsconcept. Door de doelstellingen vast te leggen kan er in de toekomst geen misverstand bestaan over de doelen die zijn gesteld. Het biedt tevens de mogelijkheid om ook toekomstige partners te informeren over het doel.

Wat staat er eigenlijk in een visiedocument?

- Waarom de activiteiten worden ondernomen (aanleiding)
- Doelstellingen (wat wil je bereiken: willen en kunnen)
- De aandachtsgebieden en de uitstraling van de school

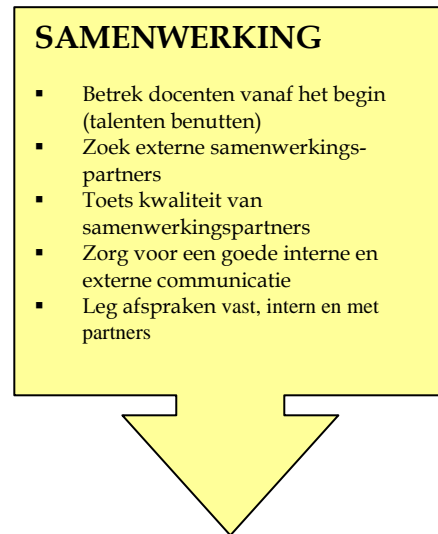
Als het om de aanpak gaat, betreft het onderwerpen als:

- Periode van uitvoering
- Doelgroep
- Coördinatiefunctie
- Mogelijkheden van evaluatie
- Wie zijn onze partners
- Mogelijk: zicht op de integratie van brede school activiteiten met het curriculum
- Hoeveel financiële middelen zijn beschikbaar?

Het is wellicht overbodig om te melden dat de maatschappij voortdurend verandert en daarmee ook de school en de leerlingpopulatie. Het is dan ook niet verkeerd om na een paar jaar opnieuw met het team en de partners om de tafel te zitten om te bespreken of de doelstellingen moeten worden aangescherpt, verwijderd of toegevoegd.

4. Samenwerking

In definities van de brede school is samenwerking altijd een belangrijk aspect. Samenwerking is geen doel op zich, maar een school die de bronnen in de omgeving wil benutten, zal met andere partijen moeten overleggen. Voor een succesvolle brede school is samenwerking met en tussen partners een belangrijk aspect. Daarnaast is draagvlak van groot belang: zorg voor steun van directie, team en ouders.



Met wie wordt binnen de brede school samengewerkt en hoe wordt die samenwerking georganiseerd? In de top-5 van meest voorkomende partners zien we instellingen op de gebieden zorg, welzijn en veiligheid, plus de lokale overheid.

Daarna komen culturele instellingen (centra voor kunst en cultuur, theaters/podia) en sportverenigingen. Ruim de helft van de brede scholen in het voortgezet onderwijs werkt bovendien samen met andere onderwijsinstellingen. De samenwerking binnen de wijk staat bij veel brede scholen niet voorop: horeca, buurtvereniging en woningbouwvereniging staan onderaan de landelijke ranglijst van samenwerkingspartners.⁷

Uit de gesprekken met de zes brede scholen blijkt de wijze van samenwerken van school tot school te verschillen. Het hangt af van de mate van samenwerking, het soort activiteit dat door een partner wordt uitgevoerd en de intensiteit waarmee wordt samengewerkt.

Aandachtspunten

Een aantal aandachtspunten wordt door de scholen genoemd bij het samenwerken met derden.

Partners met dezelfde doelen en verwachtingen

Betrokkenheid van docenten mag er niet toe leiden dat de brede school een belasting wordt voor docenten. Dat is één van de redenen waarom scholen ervoor kiezen om met externe partners te gaan samenwerken. Bij voorkeur worden partners gekozen die weten wat het doel is van de brede school, die hetzelfde doel nastreven en die kunnen omgaan met de leerlingen. Er mogen geen verschillende verwachtingspatronen bestaan!

⁷ M. van der Grinten & C. Hoogeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, p. 7. Utrecht: Oberon.

Bij het streven naar een doorgaande lijn in het onderwijs past ook samenwerking met scholen uit andere sectoren. Dit zien we nog niet heel vaak bij brede scholen in het voortgezet onderwijs. Een voorbeeld van hoe het wel kan, is het Stedelijk Lyceum Enschede (zie kader).

Samenwerking tussen voortgezet onderwijs en basisscholen

(Stedelijk Lyceum Enschede, locatie Zwering)

Het Stedelijk Lyceum Enschede is een samenwerking aangegaan met twee basisscholen in de stad. Samen vormen ze een bredeschoolverband. De samenwerking binnen brede school Stadsveld/Zwering is organisch gegroeid, vanuit het streven om binnen de wijk iets voor en met elkaar te doen, waar dat mogelijk is. Profilering van de school is niet een belangrijke motivatie geweest achter de samenwerking in brede-schoolverband. Voorbeelden van samenwerking tussen het Zwering en de basisscholen zijn: (1) het circusproject dat het Zwering al sinds een aantal jaren uitvoert. De school heeft dit project opengesteld voor de basisscholen, (2) hetzelfde geldt voor de huiswerkbegeleiding op het Zwering. Daarnaast werkt de school samen met partners als de openbare bibliotheek, de muziekschool en de woningbouwcoöperatie De Woonplaats.

Kwaliteit van samenwerkingspartners

Hoe weet je nu welke partners goede diensten leveren en of ze hun afspraken nakomen? De Johan de Witt Scholengroep in Den Haag noemt drie criteria voor samenwerking:

1. de betrokkenheid (dat bepaal je doordat je de mensen al kent of contacten via/via). Je hebt mensen nodig die willen dat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen en die zich verantwoordelijk voelen en taken niet afschuiven.
2. de aansluiting bij de doelgroep (dan mag het ook wat kosten)
3. betrouwbaarheid (als trainers niet op komen dagen is dat funest) en stabiliteit van de organisatie.

Betrouwbaarheid van een organisatie houdt meer in dan het nakomen van afspraken. Het is wenselijk dat samenwerkingspartners sterke, intern goed georganiseerde instellingen zijn. Hoewel dat in eerste instantie misschien niet zo relevant lijkt voor de onderlinge samenwerking, kunnen interne problemen bij een instelling de samenwerking ernstig bemoeilijken. Dat bleek bijvoorbeeld bij het Amadeus Lyceum (zie kader).

Een belangrijke les...

(Amadeus Lyceum, Utrecht)

De belangrijkste samenwerkingspartner van het Amadeus is het Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK), dat het naschoolse aanbod organiseert. In de nieuwbouw zullen ze samen onder één dak komen. Het UCK is voor het Amadeus een ideale samenwerkingspartner, omdat ze een breed aanbod hebben: muziek, dans, beeldende kunsten, digitaal, audiovisueel.

Aanvankelijk had het Amadeus Lyceum een ander, regionaal kunstencentrum als partner. Door interne problemen bij deze partner kwam de samenwerking echter niet van de grond zoals bedoeld. De les die daar uit te trekken valt, is volgens de rector: de kans op succes van samenwerking hangt niet alleen af van de overeenstemming tussen de partners. Ook interne problemen van een samenwerkingspartner kunnen een belemmering vormen. Daar moet je rekening mee houden.

Structurele communicatie

Het lijkt een open deur, maar zowel interne communicatie (met docenten) als externe communicatie (met partners en ouders) is van belang. Het gaat daarbij niet alleen om overleg voorafgaand aan de samenwerking, maar vooral ook om afstemming en overleg gedurende de samenwerking.

Wanneer begonnen wordt met nieuwe activiteiten is het verstandig om overleg formeel te starten. Als het eenmaal loopt en er is routine en ervaring opgedaan, kan er wellicht meer vertrouwd worden op informele terugkoppeling. Zeker in brede scholen waar meerdere partners in één gebouw zitten, kan veel overleg prima plaatsvinden tussen de bedrijven door. Maar daar waar activiteiten 'op afstand' worden uitgevoerd, heeft de school minder zicht op het verloop en is het waarschijnlijk verstandig om afspraken te maken over de wijze van terugkoppeling.

Vastleggen van afspraken en verantwoordelijkheden

Hoewel je er bij de samenwerking van uit mag gaan dat je met professionals te maken hebt, blijkt in de praktijk dat het niet overbodig is om bepaalde afspraken (contractueel) vast te leggen. Een belangrijk onderdeel daarbinnen is het vastleggen van de verantwoordelijkheden. Wie is er verantwoordelijk als er tijdens een activiteit die door een externe partner wordt uitgevoerd, iets fout gaat? Wie is aansprakelijk? Hoe is de verzekering geregeld? Wie communiceert richting ouders? Etc.

Het NOVA college heeft niet uitsluitend positieve ervaringen met het delen van de verantwoordelijkheid met de partners binnen de brede school (zie kader). Het maken van concrete afspraken over de verantwoordelijkheden schept toch meer duidelijkheid.

Valkuil...

(NOVA college – Riederwaard, Rotterdam)

Op het NOVA college is vanaf het begin gekozen voor het samenwerken met partners. Samen waren ze verantwoordelijk voor het aanbod van activiteiten. Hierbij kwam vrijwel meteen een aantal valkuilen in beeld. Door in te gaan op het brede/grote aanbod van activiteiten door partners, leidde dit in de eerste jaren van de brede school tot een wildgroei aan activiteiten, met als gevolg dat er een soort van activiteitenmoedigheid ontstond bij de kinderen. Daarbij bleken bondgenoten minder betrouwbaar en doordat de verantwoordelijkheid bij de partners lag en er geen link werd gelegd met de lessen, voelden leerkrachten zich minder verantwoordelijk voor de activiteiten, met een lakse houding tot gevolg.

Zoals gezegd werken de samenwerkingspartners in sommige brede scholen bij elkaar onder één dak. In het hoofdstuk over huisvesting komt onder meer aan de orde wat hiervan de betekenis is voor de samenwerkingsrelaties.

5. Inhoudelijke ontwikkeling en integratie

De inzet van de brede schoolaanpak kan leiden tot inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs in de school.

Dat heeft natuurlijk consequenties voor het team, het curriculum en wellicht ook de huisvesting. Natuurlijk is dat allemaal afhankelijk van het ambitieniveau van de school. Of er ook aanleiding is voor inhoudelijke vernieuwing wordt natuurlijk bepaald door de specifieke kenmerken van de school (populatie, leiderschap, ervaring, samenstelling en opstelling team), etc.

Met name de keuze tussen het los aanbieden van activiteiten na schooltijd, of de integratie van brede schoolactiviteiten in het curriculum is hierbij van belang.

INHOUDELIJKE ONTWIKKELING

- Tot welke inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs leidt de brede schoolaanpak
- Welke consequentie heeft dat voor het team, het curriculum en de huisvesting?

Integratie van curriculum en naschoolse activiteiten

Brede scholen verschillen van elkaar in de mate waarin de activiteiten zijn verankerd in het onderwijsprogramma. Oberon geeft aan dat er twee uitersten te onderscheiden zijn.⁸ Aan de ene kant een school waarbij 'de brede school' niet verankerd is in het schoolbeleid en het onderwijsprogramma. Er bestaat geen relatie tussen het curriculum en de extra activiteiten. De activiteiten worden vooral na schooltijd uitgevoerd, onder leiding van externe partners. Dit is de *buitenschoolse benadering*.

Aan de andere kant van het continuüm is er de *binnenschoolse benadering*: een school waarbij de brede school volledig is ingebed in het onderwijsprogramma. Hierdoor zijn de binnen- en buitenschoolse activiteiten nauw verbonden aan elkaar.

Activiteiten vinden deels onder schooltijd plaats en leerlingen zijn voor een aantal activiteiten verplicht om deel te nemen. Ook wordt maximaal gebruik gemaakt van het schoolgebouw.

Ambitieuze brede scholen gaan bij de organisatie van activiteiten niet alleen uit van het idee van een verlengde schooldag. Het gaat op deze scholen om de organisatie van het onderwijs als geheel. In dat kader worden activiteiten geïntegreerd binnen het reguliere onderwijsaanbod. De ervaring van het NOVA college is dat een geïntegreerde aanpak helpt voorkomen dat leerlingen afhaken (zie kader).

⁸ M. van der Grinten, P. Kreijen & G.J. van den Goor (2003): *De brede school in het voortgezet onderwijs*, p. 18. Utrecht: Oberon.

Integratie van lessen en naschoolse activiteiten

(NOVA college – Riederwaard, Rotterdam)

Het NOVA college-Riederwaard wil het komende jaar de activiteiten volledig integreren met het curriculum. Een geïntegreerd aanbod is een manier om te voorkomen dat leerlingen afhaken, naarmate activiteiten langer duren. De integratie kan bereikt worden door de activiteiten niet meer na schooltijd aan te bieden, maar door bijvoorbeeld de school open te stellen van negen tot vijf uur en binnen dat kader niet alleen lessen, maar ook andere activiteiten aan te bieden. Hierbij is het moeilijk om klassikaal te blijven werken en past het mogelijk beter om opdrachten te formuleren met als doel kennisverwerving. Ook hierbij kunnen de 'extra activiteiten' een rol spelen. Daarnaast wordt de relatie leren en praktijk enorm belangrijk geacht. Daarom heb je ook bondgenoten in de wijk en ouders nodig.

Ook bij het Amadeus Lyceum is integratie van naschoolse activiteiten met het curriculum onontkoombaar, gezien het nieuwe onderwijsconcept, waarin dwarsverbanden worden gelegd tussen verschillende onderdelen van het onderwijs. De culturele activiteiten zijn geen extraatje of 'sausje', maar sluiten aan op het curriculum. Culturele thema's zijn leidend bij het samenstellen van het onderwijsprogramma. De naschoolse activiteiten sluiten daar goed bij aan. Het is op het Amadeus echter niet zo dat de naschoolse activiteiten benut worden om leerdoelen van de school te realiseren. Dat vindt de rector riskant, je moet als school niet afhankelijk zijn van naschools aanbod voor het bereiken van je doelen. Zo ver gaat de integratie dus niet, dat de naschoolse activiteiten een integraal onderdeel zijn van het onderwijsaanbod. Het blijft wel iets extra's, in die zin dat leerlingen ze niet hoeven te volgen om hun diploma te halen.

De volledige integratie van een bredeschoolaanpak in een school voor voortgezet onderwijs heeft wel consequenties. 'De school' zoals we die kennen, verandert van binnen en van uiterlijk. Het is niet meer een school waar de leerlingen 'hun uren komen doen' en dan weer in de buurt rondhangen of naar huis gaan. Het is een gebouw waar leerlingen zich thuis voelen, les krijgen, mensen ontmoeten, deelnemen aan activiteiten, eten, nieuwe dingen ontdekken en deelnemen aan sport, cultuur of een sleutelcursus voor de brommer. Doordat de school activiteiten organiseert die de leerlingen na de lessen ondernemen is er zicht op verschillende aspecten van de ontwikkeling van de leerlingen. Ambitieuze scholen kunnen er voor kiezen om het onderscheid tussen schools en naschools minder scherp te maken en de voorheen naschoolse activiteiten in een soort totaalprogramma aan te bieden.

Bij innovatie in het onderwijsaanbod kan gedacht worden aan werkvormen die meer aansluiten bij levensecht leren (a. bevorderen van maatschappelijke participatie, b. bevorderen van levensechte oriëntatie en ontmoeting, c. het oefenen van specifieke competenties met enige levensechte elementen)⁹, krachtige leeromgevingen met simulaties, samenvoeging van vakken en meer projectonderwijs, probleemgestuurd

⁹ Oenen, S. van en M. Valkestijn (2004, 2e druk). *Welzijn in de brede school. Partners voor levensecht leren*. Amsterdam: SWP.

onderwijs, en bijvoorbeeld een integraal portfolio (waarbij alle ervaringen van leerlingen in beeld worden gebracht).
In wezen gaat het over aansprekend onderwijs (aansluiten bij de belevingswereld), activerend onderwijs (zonder hersenactiviteit leren kinderen weinig of niets) en democratisch onderwijs (leerlingen moeten zelf iets te kiezen hebben).¹⁰

¹⁰ Melisse, R. (2004). Oude wijn in nieuwe zakken? Het Nieuwe leren en de zoektocht naar goed onderwijs. In: *Vernieuwing*, jrg. 63, nr. 2, p. 8-10.

6. Activiteitenaanbod

Scholen organiseren van oudsher al extra activiteiten voor hun leerlingen. Op zich zijn extra activiteiten dus niets nieuws. In veel gevallen worden oude activiteiten nu in het kader van de brede school aangeboden en worden daarnaast aangevuld met nieuwe activiteiten die passen bij de brede schoolaanpak.



In dit hoofdstuk kijken we naar het type activiteiten dat brede scholen aanbieden. Verder gaan we in op vragen die betrekking hebben op de werkwijze: het samenstellen van het activiteitenprogramma en de organisatie van uitvoering van activiteiten.

Aanbod van activiteiten op de brede school

Het meest herkenbaar zijn brede scholen in het voortgezet onderwijs aan hun activiteitenaanbod. Negen van de tien brede scholen heeft een dergelijk aanbod. Oberon onderscheidt in dit aanbod vijf clusters. Op basis van de enquête in 2005 is bepaald wat het aandeel is van deze clusters:

- kunst en cultuur (25%)
- educatie (20%)
- sport en bewegen (18%)
- zorg en begeleiding (16%)
- techniek en multimedia (12%)
- overig (9%)

De meeste brede scholen kiezen voor een brede programmering en bieden dus activiteiten aan uit meer dan één cluster.¹¹ De activiteiten die in het kader van de bredeschoolaanpak worden georganiseerd, richten zich vaak op de eerste twee leerjaren. De praktijk leert dat oudere groepen het te druk krijgen met andere activiteiten, zoals baantjes.

¹¹ M. van der Grinten & C. Hoogeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, p. 26. Utrecht: Oberon.

Om een wat meer concreet idee te krijgen van de activiteiten van de brede scholen, noemen we enkele praktijkvoorbeelden van enkele van de zes scholen.

Culturele activiteiten

Cultuur is een onderwerp dat op de meeste brede scholen aandacht krijgt. Natuurlijk op de cultuurschool het Amadeus Lyceum, maar ook op het Zwering (van Stedelijk Lyceum Enschede), het NOVA college en de Johan de Witt Scholengroep, waarvan in het kader de activiteiten worden beschreven.

Cultuur in verschillende verschijningsvormen

Johan de Witt Scholengroep

In de onderbouw wordt het vak 'Cultuurgebaseerd onderwijs' gegeven. Dat is thematisch onderwijs, uitgaande van de culturele identiteit van de leerling. Het vak is ontwikkeld door de Johan de Witt Scholengroep, in samenwerking met een multicultureel en multifunctioneel centrum. Vanuit verschillende leergebieden wordt aan één thema gewerkt. Een voorbeeld van zo'n thema is religie, de leerlingen bezoeken dan bijvoorbeeld verschillende gebedshuizen (moskeeën, hindoetempels, kerken, etc.). Het voorbeeld maakt duidelijk dat cultuur op deze school een breder begrip is dan kunst.

Maar ook kunst heeft een belangrijke plaats in het aanbod van de Johan de Witt Scholengroep. De school kent een vak Kunsteducatie, dat een combinatie is van muziek, beeldende vorming, drama en dans. Ook hierin werkt men thematisch en projectmatig, bijvoorbeeld tien weken aan eenzelfde onderwerp. Op de school is al langer regulier aandacht voor cultuur, mede gestimuleerd door landelijke initiatieven - door de overheid (nota Cultuur en school, 1996).

Voor cultuur zijn er geen naschoolse activiteiten, op een enkele uitzondering na, zoals een theaterklas. De bezoeken aan de voorstellingen (CKV) zijn natuurlijk wel naschools ('s avonds voorstellingen bezoeken en daar verslagen van maken).

Voor cultuur is ook samenwerking met het Koorenhuis, de Haagse instelling voor cultuureducatie. Er worden ruimtes gehuurd, workshops gehouden en er wordt samengewerkt met personeel van het Koorenhuis.

Maatschappelijk georiënteerde activiteiten

De brede school kan er voor kiezen om meer of minder nadrukkelijk aanwezig te zijn in de wijk, zeker wanneer er nieuwbouw plaatsvindt. Vaak krijgt de brede school dan ook een functie in de wijk.

Dat geldt bijvoorbeeld voor het Zwering, de vestiging van het Stedelijk Lyceum Enschede. Op de bovenste verdiepingen van de multifunctionele accommodatie komen woningen met een aparte ingang. Deze woningen zijn gemakkelijk om te bouwen tot lesruimten en omgekeerd. Het schoolplein en het schoolgebouw zijn na de lessen toegankelijk voor de buurtbewoners. Zij kunnen er dan ook gebruik maken van de bibliotheek en van de muziekschool.

Voor Hilferstheem-Beatrix staan de maatschappelijke doelstellingen van de brede school tamelijk centraal in het schoolconcept. Leerlingen lopen verplicht maatschappelijke stages (zie kader).

Maatschappelijke stages

Hilfertsheem-Beatrix

Hilfertsheem-Beatrix is een school die in het onderwijs ruimte heeft gemaakt voor stages om de maatschappelijke oriëntatie van leerlingen te vergroten, hen sociale competenties te leren en hen ervaringen bij maatschappelijke instellingen te geven. De stages vormen een belangrijk onderdeel van de leerlingactiviteiten. In het tweede leerjaar doen de leerlingen mee aan het Project Free Choice. Dit houdt in dat ze een week lang vrijwillig meelopen op een kinderboerderij, een buurthuis of bejaardenhuis. Bij de organisatie hiervan wordt ondersteuning geboden vanuit een vrijwilligerscentrale. Ook in het derde en vierde leerjaar lopen de leerlingen oriënterende stages, van elk twee weken. De bedoeling is dat leerlingen daadwerkelijk iets doen in de praktijk, doelgericht werken en niet alleen maar meedoen of aanwezig zijn.

De school is al een jaar of 10 bezig met gewone stages. Destijds is men begonnen in één sector, vervolgens is dit steeds verder uitgebreid. Inmiddels zijn de maatschappelijke stages een wijd verbreid fenomeen.

Naast de stages zijn er ook nog buitenschoolse opdrachten (vast in het programma).

Leerlingen zorg en welzijn lopen bijvoorbeeld 2 dagen mee in een zorgcentrum en een buurthuis. Deze buitenschoolse opdrachten zijn bedoeld om kennis te maken met het werkveld, ter bevordering van de sociale vaardigheden.

Sportieve activiteiten

Als duidelijk is dat het accent in het bredeschoolaanbod komt te liggen op sport, kan eerst eens bekeken worden welk activiteiteenaanbod er al is. Zo heeft de Johan de Witt Scholengroep eerst geïnventariseerd hoe het zat met de sportieve activiteiten van de leerlingen. Er was 18% verenigingsdeelname bij de jongens, bij de meisjes was dit minder dan 1%! Van de 1200 meisjes op school zaten er slechts 7 bij een sportvereniging. Dat was natuurlijk zeer laag en aanleiding om het breder aan te pakken. De volgende stap was om een plan te schrijven om met naschoolse cursussen te gaan beginnen.

Een keuze voor sport betekent natuurlijk niet dat de school zich hoeft te beperken tot sportieve activiteiten alleen. De link met gezond gedrag ligt bijvoorbeeld erg voor de hand (zie kader).

Sport en gezond gedrag op de Johan de Witt Scholengroep

Op één van de locaties van de Johan de Witt Scholengroep wordt een brugklasproject 'let's move' uitgevoerd. Let's move is een project over gezond gedrag, waarin men de kinderen een sportontbijt aanbiedt. Aanleiding is dat 40% van de leerlingen niet ontbijt. Het gaat hier volgens de school eigenlijk om een noodzakelijke voorziening, want zonder ontbijt kunnen de leerlingen niet goed het onderwijs volgen. In het verlengde daarvan doet men ook testen bij de gymles, daaruit volgen gesprekken over de voeding van leerlingen. Ook bij biologie worden voedingsadviezen gegeven. Tenslotte is ook de fysiotherapeut van ADO Den Haag geweest om te vertellen over de voeding.

Het sportprogramma op de Johan de Witt Scholengroep heeft nu ook een eigen naam: Sportlijn6. De leerlingen hebben hiervoor zelf de website www.sportlijn6.nl ingericht. Op de website staat het programma aangekondigd, foto's en interessante links.

Andere activiteiten

Niet alle activiteiten die brede scholen organiseren, zijn geïnspireerd vanuit de doelstellingen en aandachtsgebieden. Naast de bekende sport- en cultuuractiviteiten kan ook worden gedacht aan: mini-ondernemingen, een circus, bezoeken van een museum, leerlingparticipatie (feesten organiseren, kantine in eigen beheer van leerlingen), snuffelstages, het opstellen van een toeristische gids op DVD/CD-rom, leesbevordering met de bibliotheek, etc.

Ook zijn er diverse voorbeelden die niet primair op de leerlingen zijn gericht, maar op de wijk waarin de brede school staat. Zo stelt de G.K. van Hogendorp in de avonduren de school open voor de wijk. Er worden verschillende cursussen aangeboden voor wijkbewoners. Daarnaast maken een aantal zelforganisaties gebruik van het gebouw en is er in het kader van ICT een digitaal trapveld gekomen.

Activiteitenprogramma samenstellen

Bij de programmering van activiteiten is er sprake van een wisselwerking tussen vraag en aanbod. Uit ervaringen van brede scholen blijkt dat het enthousiasme om activiteiten te organiseren kan leiden tot wildgroei. Het is dan ook belangrijk om ervoor te zorgen dat niet het beschikbare aanbod van partners 'leidend' wordt bij de samenstelling van een programma van bredeschoolactiviteiten. De kans bestaat dat er dan ook activiteiten worden aangeboden die weinig met de doelstellingen van de school te maken hebben of waar leerlingen geen behoefte aan hebben. Zo kan een overvolle 'kerstboomschool' ontstaan met veel gekleurde ballen en slingers, die niet bij elkaar staan. Hieraan zijn verschillende risico's verbonden: de leerlingen kunnen activiteitenmoe worden, de school heeft geen overzicht (regie) meer (zie kader).

Van wildgroei tot samenhangend programma (NOVA college – Riederwaard, Rotterdam)

Bij de start van de locatie Riederwaard als brede school had men wel een visie op het doel van de brede school, maar in de beginjaren is er een wildgroei aan activiteiten ontstaan. Dit gebeurde doordat dankbaar gebruik gemaakt werd van financiële impulsen vanuit de gemeente en het enorme aanbod van externen. Er waren in de beginfase veel aanbieders van activiteiten en de verleiding was groot om al die mogelijkheden te benutten. Een brede school kan voor culturele of sportieve clubs of verenigingen immers een interessant ‘afzetgebied’ zijn. “Als beginneling ga je op alles in.” Uit de beperkte deelname van leerlingen bleek echter dat er geen of nauwelijks behoefte was aan sommige activiteiten.

Anderzijds is het ook niet zo, dat de vraag van de leerlingen allesbepalend hoeft te zijn voor het aanbod. De school kiest als het goed is ook vanuit de vastgestelde doelen en aandachtsgebieden. Goede activiteiten zijn daarom ook een mix van vraag- en aanbodgericht werken.

Aandachtspunten

De volgende aandachtspunten worden door de scholen genoemd:

Activiteiten kiezen vanuit de aandachtsgebieden van de school

In hoofdstuk 3 hebben we besproken hoe de school aandachtsgebieden vaststelt voor de bredeschoolontwikkeling. Het ligt voor de hand dat deze aandachtsgebieden het uitgangspunt vormen voor het kiezen van activiteiten. Het is belangrijk om als school te bepalen wat je wilt bereiken en op basis daarvan het aanbod van activiteiten vorm te geven en ook te beperken. Een ander voordeel is dat je specialisatie ontwikkeld. Doordat je niet ieder jaar weer een nieuw thema hebt, ontdek je meer mogelijkheden binnen de gekozen aandachtsgebieden, en kun je verdiepen.

Vraaggericht werken

Om ervoor te zorgen dat er wordt deelgenomen aan het activiteitenaanbod is het belangrijk om aan te sluiten bij de behoefte van de doelgroep. Er zijn goede voorbeelden van brede scholen die de leerlingen betrekken bij het samenstellen van het activiteitenprogramma. Zo heeft het Amadeus Lyceum in Utrecht een enquête gehouden onder de leerlingen, om te bepalen voor welk type activiteiten belangstelling is. Leerlingen konden zelf hun voorkeuren aangeven. Op grond daarvan is het aanbod samengesteld. Het aanbod dat daaruit is voortgekomen is behoorlijk gevarieerd: breakdance, theater, zang, kostuums maken, digitale fotografie (een initiatief van de leerlingen), striptekenen. Het lukt goed om in samenwerking met het Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK) de wensen van leerlingen op kunstzinnig gebied in vervulling te laten gaan. Dat gebeurt vanuit het bestaande aanbod van het UCK. Er is tot nu toe geen aanbod ontwikkeld ‘op maat’ van leerlingen van het Amadeus Lyceum. Er zijn wel plannen om dat in de nabije toekomst te gaan doen. Eén van de ideeën is om gezamenlijk een project te

ontwikkelen op basis van de leerstof van het Amadeus Lyceum. Het belang van zo'n project voor het UCK is dat ze het project wellicht ook op andere scholen kunnen inzetten.

Een behoeftepeiling hoeft niet volledig 'open' te zijn. Het ligt voor de hand om de peiling te beperken tot activiteiten die passen bij de aandachtsgebieden van de brede school. Ook kan ervoor gekozen worden om een lijst met activiteiten aan de leerlingen voor te leggen waarvan is vastgesteld dat ze wenselijk en haalbaar zijn. Op die manier wordt toch tegemoet gekomen aan de vraag van de leerlingen en kunnen voorwaarden worden gesteld aan deelname.

Uitvoering en organisatie van activiteiten

Deelname aan activiteiten

Als er eenmaal een activiteitsaanbod is samengesteld, is het natuurlijk de bedoeling dat leerlingen er zo enthousiast voor zijn, dat de deelname geen punt van zorg is. Het is niet de bedoeling dat docenten de leerlingen achter de broek moeten zitten om te zorgen dat de deelname niet achterblijft bij de verwachtingen. Op het NOVA college is gebleken dat het effectiever is als leerlingen *elkaar* zonodig aanspreken op hun afwezigheid. De morele verplichting en het aanspreken op eigen verantwoordelijkheid blijkt beter te werken dan het opleggen van een straf.

Intensiteit en duur van activiteiten – De animo om deel te nemen aan activiteiten hangt ook af van de intensiteit en de duur. Het kan een beetje zoeken zijn om er achter te komen wat ideaal is. Op het Amadeus Lyceum worden drie maal per jaar na schooltijd workshops georganiseerd, gedurende een periode van tien weken. De duur van de workshops is goed gekozen. Voor veel leerlingen is dat precies genoeg om ergens mee kennis te maken. Daarna willen ze weer iets anders. Ook op de Johan de Witt Scholengroep duren de cursussen tien weken. Na schooltijd is de deelname vrijwillig. Naast de cursussen van tien weken zijn er drie activiteiten die het hele jaar doorlopen: basketbal, volleybal en zwemmen. Dit zijn de meest populaire sporten, dus met de deelname zit het wel goed. Er is op de Johan de Witt Scholengroep een harde kern die altijd naar de activiteiten komt, daarnaast is er een groep die wisselt in aanwezigheid. Er zijn ook kinderen die afhaken. De school doet wel zijn best om die leerlingen er opnieuw bij te betrekken.

Verplichte deelname – De maatschappelijke stages op Hilfertsheem-Beatrix zijn verplicht. De stage is een handelingsopdracht die meetelt voor het schoolexamen. Deelname zou dus geen punt van zorg hoeven zijn. Maar al is een verplichting natuurlijk bevorderlijk voor deelname, het is allerminst een garantie voor de motivatie van de leerlingen. In de mentorles wordt gekeken waar leerlingen stage willen lopen. Dit kan een eigen initiatief zijn of een contact van de school. Er is een kaartenbak en een digitaal bestand waar leerlingen uit kunnen kiezen. Ook op het Stedelijk Lyceum Enschede is er de verplichting om aan bepaalde activiteiten deel te nemen (zie kader).

Verplichte naschoolse activiteiten

Stedelijk Lyceum Enschede – locatie het Zwering

Alle leerlingen moeten iets kiezen uit het aanbod aan naschoolse activiteiten. Ze moeten een aantal zogenaamde 'V-uren' maken, sportieve of culturele activiteiten of activiteiten in het kader van een maatschappelijke stage. Deze activiteiten vinden plaats onder de gewone schooltijden.

Het voordeel van de V-uren is dat alle leerlingen aan de activiteiten deelnemen. De maatschappelijke stage is nu al verplicht in de bovenbouw, het is de bedoeling dat dit wordt uitgebreid naar de onderbouw. Het aanbod aan naschoolse activiteiten bestaat uit 7 of 8 verschillende activiteiten. Over het algemeen slaan deze goed aan bij de leerlingen. Het komt zelden voor dat een geplande activiteit afgelast moet worden wegens gebrek aan belangstelling bij de leerlingen.

'Drietrapsraket'

Een bekend fenomeen op de brede school is de 'drietrapsraket'. Dit houdt in dat tijdens reguliere lessen wordt begonnen met de activiteiten op cultureel, sportief, techniek, etc. Leerlingen die de smaak te pakken hebben gekregen, kunnen na schooltijd een aantal extra activiteiten volgen. De leerlingen die daarna nog steeds enthousiast zijn, melden zich aan bij een vereniging waar ze zich wekelijks met dit type activiteiten kunnen bezighouden.

Is er sprake van een 'drietrapsraket' op de bezochte brede scholen? Op het Amadeus Lyceum nog niet, maar het is al wel gebleken dat leerlingen er behoefte aan hebben om met sommige activiteiten langer door te gaan dan 10 weken. In de toekomst wil men daarmee rekening houden bij het samenstellen van het aanbod.

Doorstroming naar de verenigingen is een mooi streven, maar soms is het moeilijk haalbaar. Niet voor alle activiteiten zijn er verenigingen, of ze zijn er wel, maar niet in de buurt. Daarmee wordt bijvoorbeeld de Johan de Witt Scholengroep geconfronteerd. Bij voetbal lukt de doorstroming vrij redelijk, omdat daarvoor verschillende verenigingen zijn in de stad. Maar voor veel andere sporten, zoals basketbal, is er maar één vereniging in Den Haag. Dit kan een overweging zijn bij het samenstellen van het aanbod: kies voor sporten waarvoor een goed bereikbare vereniging is.

Organisatie: samenwerking tussen school en partners

Wie begeleidt de naschoolse activiteiten? Soms zijn het enthousiaste docenten van school. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Zwering van Stedelijk Lyceum Enschede, waar 'Circus Zwerini' begonnen is als persoonlijke hobby van enkele docenten. Het is gestart als pilot-project verlengde schooldag. Het Zwering organiseert ook circusactiviteiten voor de kinderen van de basisscholen in de omgeving, om zo de wijkfunctie van de school te versterken en een doorgaande lijn in de activiteit te creëren.

Meestal worden samenwerkingspartners ingeschakeld bij de organisatie en uitvoering van de activiteiten. Het is dan zaak te zorgen voor een goede afstemming met de school. Uiteindelijk is de school verantwoordelijk voor een goed verloop van

de activiteiten, dus het is onverstandig om activiteiten volledig 'uit te besteden', zonder er zelf bemoeienis mee te hebben.

Op het Amadeus Lyceum is er tijdens de naschoolse activiteiten altijd een docent (één van de teamleiders) op school aanwezig, die de verantwoordelijkheid heeft voor de leerlingen. Deze teamleiders onderhouden het contact met de docenten van het Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK), die de naschoolse activiteiten verzorgen. De Johan de Witt Scholengroep werkt niet samen met één instelling, maar zet voor de sportieve activiteiten wel mensen van buiten de school in, bijvoorbeeld oud-leerlingen. Deze oud-leerlingen zijn enthousiast bezig met sport en worden trainer. Ze worden betaald via een uitzendbureau. Die constructie voorkomt complicaties met verzekeringen en rechten. Naast deze trainers worden ook reguliere docenten LO ingezet, dat zit dan in de normjaartaak.

Betrekken van leerlingen bij de organisatie

Door de leerlingen zelf te betrekken in de activiteiten, door hen zelf meer verantwoordelijkheid te geven, kan de participatie worden bevorderd. Een dergelijke benadering moet wel passen bij de school en ook gedragen worden door de docenten.

Aansluiting bij het jeugdparticipatiebeleid van de gemeente biedt bijvoorbeeld perspectieven. Zo kan de school een jongereninformatiepunt in (laten) richten, of aansluiten bij activiteiten van een lokale jeugdraad.

Evaluatie van de activiteiten

Op welke manier stel je vast of de activiteiten geslaagd zijn? Daarvoor worden verschillende methoden gebruikt. In de eerste plaats kan gekeken worden naar de tevredenheid over de activiteiten.

Het NOVA college vraagt sinds het schooljaar 2005-2006 naar het oordeel over de bredeschoolactiviteiten in een algemene leerlingtevredenheidsspeiling. Niet op alle brede scholen vindt een evaluatie plaats door middel van een enquête. Op het Amadeus Lyceum vragen de mentoren de leerlingen achteraf hoe ze de activiteiten vonden. Een belangrijk evaluatiecriterium is de belangstelling voor nieuwe activiteiten. Als er onvoldoende belangstelling is voor een tweede ronde workshops, zegt dat genoeg.

Op de Johan de Witt Scholengroep worden jaarlijks evaluatiegesprekken gevoerd door de locatiedirecteur, de algemeen directeur en de gemeente. Het gaat dan zowel om de inhoud van de activiteiten als om de financiën. Informeel houdt de schoolleiding een vinger aan de pols bij de docenten LO. Aan de hand van terugkoppelmomenten wordt besloten of de opzet van activiteiten moet worden bijgesteld. Zaken die niet goed lopen of die juist verder uitgebreid kunnen worden, komen dan ter sprake.

De activiteiten op Hilfertsheem-Beatrix worden op de volgende wijzen geëvalueerd:

- gesprekken met de leerlingen, na afloop van activiteiten
- gesprekken met de begeleiders (deze komen 4 à 5 keer per jaar bij elkaar)
- er wordt veel terloops, informeel teruggekoppeld (de beperkte omvang van de school maakt dit mogelijk)

De school werkt volgens een 'ontwikkelingsbenadering'. Iets wordt bijgesteld als leerlingen te weinig begeleiding krijgen, als er te weinig structuur is of als de veiligheid in het geding komt.

Een goede evaluatie is meer dan een tevredenheidsmeting. De criteria waaraan wordt afgemeten of activiteiten al of niet geslaagd zijn, dienen te worden ontleend aan de doelen van de brede school. Op de Johan de Witt Scholengroep heeft men vastgesteld dat de activiteiten een duidelijke functie hebben bij de sociale ontwikkeling van de leerlingen, één van de doelstellingen van de brede school (zie kader).

Opbrengsten activiteiten

Johan de Witt Scholengroep, Den Haag

Op grond van de evaluatie van activiteiten wordt vastgesteld dat het volgende is bereikt:

1. *Emancipatie van meisjes. Voorbeeld: er waren hier in het verleden een aantal meisjes die vreselijk goed konden voetballen. Die heeft de Johan de Witt Scholengroep aangemoedigd en ze zijn doorgedaan tot aan de wereldkampioenschappen. Dat heeft een belangrijk effect op de bewustwording en het zelfbeeld van de meisjes.*
2. *De leerlingen komen nu ook buiten de wijk. Vijf jaar geleden verdwaalden de leerlingen, doordat de toernooien buiten de wijk zijn. Dat vraagt wat van hun zelfredzaamheid en dat gaat nu een stuk beter.*
3. *Er wordt aandacht gevraagd voor fair play (zelfs op de shirts 'JWC fair play'). De trainers worden daar ook op uitgezocht en zijn opgevoed in die traditie.*

Alle drie zijn dit opbrengsten op het terrein van de sociale ontwikkeling van leerlingen. Dat betekent dat de activiteiten meer zijn dan een leuke invulling van de vrije tijd. Het gaat er ook om de 'andere' opbrengsten te willen zien.

Het is zaak te zorgen voor een duidelijke, maar geen bureaucratische, manier van evalueren. Op een kleinere school kan er meer informeel gebeuren. Op een grotere school zal er meer geformaliseerd worden. Sluit, indien mogelijk aan bij bestaande evaluaties, zoals een leerlingtevredenheidsmonitor etc. Wees alert op 'andere' opbrengsten, die in eerste instantie niet verwacht waren.

7. Huisvesting

De meeste brede scholen in het voortgezet onderwijs (76%) functioneren in een bestaand schoolgebouw. Eén op de zes brede scholen (16%) komt tot stand in nieuwbouw, 14% gaat verbouwen of heeft verbouwd. Slechts een derde (34%) maakt gebruik van ruimtes van samenwerkingspartners.

Dat voor de meeste brede scholen geen nieuwbouw plaatsvindt, betekent niet dat men tevreden is over de beschikbare voorzieningen: op 41% van de brede scholen vindt de schoolleiding dat de huidige accommodatie niet voldoet.¹² Nieuwe activiteiten vragen vaak om nieuwe ruimten.

Voor sommige van de brede scholen is een nieuw gebouw essentieel voor het onderwijsconcept. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Amadeus, waar in plaats van traditionele klaslokalen grote ruimtes zijn gecreëerd voor ongeveer honderd leerlingen. Ook het Stedelijk Lyceum Enschede heeft gekozen voor nieuwbouw (zie kader).

HUISVESTING

Maak een weloverwogen keuze tussen bouwen of verbouwen. Deze keuze hangt af van:

- De staat van het huidige gebouw
- Consequenties van innovaties
- Samenwerking met partners
- Wel of niet openstellen voor derden

Voordelen van één multifunctioneel gebouw (Stedelijk Lyceum Enschede, locatie Zwering)

Het Zwering zit momenteel op een tijdelijke locatie, die nog niet veel mogelijkheden biedt voor samenwerking en voor uitvoering van het nieuwe onderwijsconcept. Nieuwbouw was nodig voor het Zwering, in de eerste plaats omdat het voormalige schoolgebouw eigenlijk 'op' was. Verder was dit een tamelijk traditioneel schoolgebouw, minder geschikt voor alternatieve groepeeringsvormen. Verbouwen van het oude gebouw zou te ingewikkeld zijn. Daarom ging de voorkeur uit naar nieuwbouw. In de nieuwbouw wordt wel rekening gehouden met het nieuwe onderwijsconcept. Zo zijn er speciale ruimtes, zoals rustzones, een chillhoek, instructieruimtes, stilleruimtes en ruimtes voor groepswork.

Het nieuwe gebouw is niet alleen bestemd voor de school. De nieuwe locatie moet een multifunctioneel gebouw worden midden in de wijk. School, bibliotheek en muziekschool komen onder één dak. Op de bovenste verdiepingen komen woningen met een aparte ingang. Deze woningen zijn gemakkelijk om te bouwen tot lesruimten en omgekeerd. Het schoolplein en het schoolgebouw zijn na de lessen toegankelijk voor de buurtbewoners. Zij kunnen er dan ook gebruik maken van de bibliotheek en van de muziekschool.

Waar het Amadeus Lyceum in Utrecht en het Stedelijk Lyceum in Enschede vooral uitgaan van de voordelen van een nieuw gebouw, is dit voor de G.K. van Hogendorp

¹² M. van der Grinten & C. Hoogeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, Utrecht: Oberon.

geen noodzakelijke voorwaarde om een brede school te zijn. Het gaat er toch vooral om hoe je onderwijs kunt geven: “Als je het als school bij een brede school laat draaien om huisvesting, dan weet je niet waar het om gaat in de brede school!”.

Al met al lijkt de keuze tussen wel of niet bouwen van een nieuw gebouw afhankelijk van verschillende factoren.

De staat van het huidige gebouw

Is er sprake van een oud gebouw waar al jaren niets meer aan is gebeurd, dan kan de bouwtechnische staat een goede reden zijn om te kiezen voor een nieuw gebouw. Het is echter niet vanzelfsprekend dat een oud gebouw moet worden ingeruild voor een nieuw gebouw. De G.K. van Hogendorp is bijvoorbeeld gevestigd in een oud gebouw, maar het voldoet prima. Op deze school gaat men er bij de aankleding van het gebouw vanuit dat je leerlingen moet laten merken dat ze ertoe doen: maak het aantrekkelijk en niet ‘hufteproof’, zoals op veel scholen gebeurt. Een leeromgeving moet gezellig en mooi zijn, dan leren de leerlingen er vanzelf mee omgaan.

Consequenties van innovaties

Als er besloten wordt tot nieuwbouw, kan die kans ook worden benut om een nieuw onderwijsconcept in te voeren. Het is belangrijk dat er onder een ruimtelijk ontwerp ook een pedagogisch-didactisch ontwerp ligt.

In de meest vernieuwende ruimtelijke ontwerpen van scholen wordt minder in klassikale ruimtelijke structuren gedacht, en meer in open ‘kantoortuinachtige’ ruimten, waar diversiteit van leerplekken is. Ook bij de invoering van het Studiehuis kwamen scholen op dergelijke ontwerpen uit: meer zelfstandig werken, eigen verantwoordelijkheid, werkplekken met computers en een centrale rol voor de mediatheek. Het gaat bijvoorbeeld om de ontwikkeling van minder klassikaal onderwijs naar het nieuwe leren, zoals dat op het Stedelijk Lyceum in Enschede en het Amadeus Lyceum is gebeurd. Deze nieuwe manier van werken vereist andere elementen of mogelijkheden in een gebouw.

Samenwerking met partners

In hoeverre heeft de samenwerking met andere partners consequenties voor de huisvesting? Het gaat onder meer om de keuze om ook partners in het gebouw te huisvesten. In hoeverre is dit noodzakelijk en wenselijk? En: is de samenwerking een reden om te besluiten tot nieuwbouw? Hierin zijn verschillende keuzes mogelijk.

Het Amadeus Lyceum kiest er nadrukkelijk voor om met partners één gebouw te betrekken. Vanaf augustus 2007 zal door het Amadeus het nieuwe gebouw worden betrokken, de Cultuurcampus. In het gebouw van de school wordt ook het Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK) gevestigd en er komt een sporthal. De inrichting van het gebouw is afgestemd op het onderwijskundig concept van de school. Er zijn ruimtes voor de domeinen (groepen van ongeveer 100 leerlingen). Voor elk domein is er ook een stille ruimte, die gebruikt kan worden als instructieruimtes en voor gesprekken. Verder zijn er ateliers voor kunstvakken, een studio voor audiovisuele montage. Voor de podiumkunsten (muziek, dans en drama) wordt de ruimte van het UCK benut.

Voor de G.K. van Hogendorp in Rotterdam is samenwerking geen reden tot nieuwbouw. De school beschouwt het opzoeken van bondgenoten buiten het schoolgebouw juist als positief. Kinderen moeten het leren in de praktijk! Op die manier worden ze voorbereid op het maatschappelijk leven waar ze later in moeten participeren.

Dat er ook een tweesporenbeleid mogelijk is blijkt wel uit de ervaring van het Hilfertsheem-Beatrix. Er wordt daar al een paar jaar gewerkt aan plannen voor het creëren van een gemeenschappelijke voorziening waarin naast de school ook plaats is voor een basisschool, een restaurant, ouderen, psychogeriatrische units, kinderopvang en huisartsen, onder één dak. De voorziening zal daarmee een belangrijke functie en interactie met de buurt gaan vervullen. Interessant aan het project is dat de woningcorporatie hierin ook een rol speelt. Er wordt echter ook bewust samengewerkt met organisaties buiten de school. Zo werken leerlingen in de keuken van een zorgcentrum buiten de school. Dit scheelt ruimte voor de school. Het vraagt wel veel van de begeleider. Alle vakken worden door de eigen docenten gegeven.

Openstellen voor derden

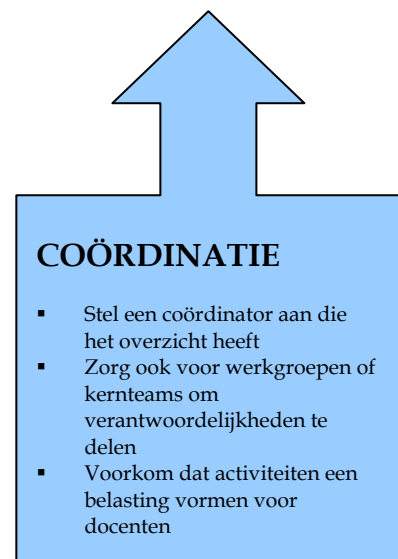
Ten slotte is het de vraag in hoeverre de school moet worden opengesteld voor derden. Omdat hiervan op het Amadeus Lyceum sprake zal zijn, is in de voorbereiding al gesproken over het openstellen van het gebouw voor derden en de consequenties voor het nieuwe gebouw. In het gebouw zullen er openbare (gemeenschappelijke) gebieden zijn, maar er blijven ook privé-gebieden in het gebouw. Het gebouw moet zo beveiligd zijn, dat overal waar andere partijen niet hoeven komen, ze ook niet kunnen komen. Anders moet je alles laten bewaken door mensen. Ten behoeve van de beveiligingsinstallatie moest het gebouw gecompartmenteerd worden. Gebruikers moeten alleen van hun eigen ruimte en van gemeenschappelijke voorzieningen gebruik kunnen maken, van de rest niet.

8. Coördinatie

Dit hoofdstuk betreft de coördinatie en de financiering van brede scholen in het voortgezet onderwijs. De rijksoverheid vindt de brede school een goed idee. Het overheidsbeleid richt zich op communicatie (uitwisseling voorbeelden, conferenties) en onderzoek. Er is geen landelijk brede school kader met bijbehorende financiën.

Naschoolse en extracurriculaire activiteiten kunnen een lange tijd drijven op enthousiasme en 'liefdewerk-oudpapier', maar op een gegeven moment zal de school moeten kiezen voor een meer gestructureerde aanpak.

Er moet dan ook tijd vrij gemaakt worden voor de coördinatie en een budget worden gereserveerd. Pas dan is duidelijk dat de bredeschoolontwikkeling echt schoolbeleid is, en niet een tijdelijk project dat vroeg of laat weer beëindigd wordt.



Gemeentelijke coördinatie

Over het algemeen is er vanuit de gemeente weinig aansturing als het gaat om de bredeschoolontwikkeling in het voortgezet onderwijs. Toch blijft de gemeente een speler in dit proces. In Rotterdam, waar men al ruim een decennium bezig is met de brede school, aanvankelijk vooral in het basisonderwijs, wordt inmiddels op gemeentelijk niveau besproken wat men verstaat onder de term brede school. De brede scholen in Rotterdam bestonden al wel, maar men kreeg twijfels over de inhoud ervan. Beleidsmatig werkt men steeds meer naar een situatie waarin de brede school niet meer als een extraatje wordt gezien, maar een basis vormt voor het onderwijs. De visie van de gemeente is vooral gericht op dagarrangementen en de 'van-8-tot-5-school'. De gemeenten en de VO-scholen bespreken de stedelijke beleidslijnen sinds twee jaar in het Rotterdams platform brede school. In een werkgroep met schoolafgevaardigden en vertegenwoordigers van de Onderwijskansenzone (OKZ) en de gemeente wordt besproken hoe de ontwikkeling vorm kan worden gegeven. Men is inmiddels gekomen tot drie ontwikkelprofielen:

1. Beginplaatje (verlengde schooldag (VSD)-activiteiten naast het reguliere curriculum)
2. Tussenfase (Relatie tussen binnen- en buitenschoolse activiteiten)
3. Eindplaatje (Brede school concept is volledig geïntegreerd in het curriculum/onderwijs).

Van de website www.rotterdam.nl

Rotterdam krijgt meer Brede Scholen in het voortgezet onderwijs, 19 om precies te zijn. Daarmee komt het totaal aantal Brede Scholen in het voortgezet onderwijs op 54. De nieuwe Brede Scholen zijn vooral VMBO-scholen in de binnenstad. De uitbreiding is een van de doelstellingen van het Subsidiekader Brede Scholen voortgezet onderwijs 2006-2010, dat door het college is vastgesteld.

In een bijeenkomst op 1 maart 2006 in het WTC werd het subsidiekader toegelicht aan schoolbesturen, directeuren en overige betrokkenen bij de Brede School. De bijeenkomst werd opgeluisterd door jongeren van de G.K. van Hogendorpschool en de praktijkschool Accent aan de Vijverhofstraat die door optredens en een zelfgemaakte film lieten zien wat er op hun school te doen is.

Naast een uitbreiding van het aantal Brede Scholen wil de gemeente ook een groter aanbod van activiteiten op de scholen. Extra aandacht is er dan voor de verlengde schooldag, ouderbetrokkenheid en sociale competenties en samenwerking in de wijk. Daarnaast gaan de Brede Scholen aansluiten bij de programma's 'Veilig op School', 'Herontwerp Beroepsonderwijs' en 'Voeding en Beweging'.

Bron: Bestuursdienst, 20-03-2006

Hiermee zijn de gemeentelijke kaders gesteld. Scholen zorgen zelf voor inhoudelijke invulling, er wordt dan ook een actieve rol van scholen verwacht. Scholen bepalen zelf welk niveau van brede school ze nastreven: als beginpunt, in ontwikkeling of volledig geïntegreerd. De keuze bepaalt de hoogte van de subsidie. De G.K. van Hogendorp en het NOVA college zijn blij met deze beleidsontwikkeling. De G.K. van Hogendorp ziet zich als een school waarin het brede school concept volledig is verankerd in het onderwijsprogramma. De school is daarmee een voorloper van het gemeentelijk beleid. Op het NOVA college biedt deze nieuwste ontwikkeling mogelijkheden om de brede school verder te implementeren in het onderwijsprogramma.

Coördinatie op de brede school

Coördinatie van de samenwerking binnen de brede school is een belangrijk aandachtspunt, zeker voor de brede scholen met meerdere partners (in een gebouw). Op de brede scholen in Rotterdam wordt het aanstellen van een bredeschool-coördinator zelfs als subsidievoorwaarde gesteld.

De taak van de coördinator is met name het afstemmen met partners, het leggen van verbanden tussen activiteiten. Een coördinator zorgt voor continuïteit, het controleren van het proces, het inzetten van de doorgaande lijn. Met andere woorden: een coördinator fungeert als een spin in het web.

Voorbeelden van coördinatietaken:

- contacten met de basisscholen over de nieuwe leerlingen
- opstellen van plannen
- organiseren van behoefteonderzoeken

- uitzetten van taken in kleinere werkgroepjes
- zorgen voor contacten met buitenschoolse instellingen (de gemeente, cultuur, sport, bedrijven, minderhedenorganisaties, etc.)
- evaluatie (plannen, uitzetten, gegevens verzamelen)
- soms ook heel praktisch: het in der minne schikken van communicatiestoornissen en kleine conflicten

Aandachtspunten

Uit de gesprekken op zes brede scholen komen de volgende aandachtspunten naar voren.

Delen van verantwoordelijkheden

Stel een bredeschoolcoördinator aan, maar zorg dat er daarnaast een werkgroep (in welke vorm dan ook) is om de verantwoordelijkheden te delen. Zo werd in het gesprek met het NOVA college duidelijk dat het gevaar van één bredeschoolcoördinator is dat het initiatief bij één persoon kan gaan liggen. Als die persoon de school zou verlaten, komt de ontwikkeling van de brede school tot stilstand. Om die reden heeft men ervoor gekozen om kernteams medeverantwoordelijk te maken. Hierdoor is één dagdeel voor de bredeschoolcoördinator voldoende. Daarbij wordt ook een breder draagvlak gecreëerd, waardoor bij personeelwisselingen het plan niet in gevaar komt.

Ook is het mogelijk dat er meerdere coördinatoren worden aangesteld voor verschillende activiteiten. Zo is het op de G.K. van Hogendorp vanwege het kleine docententeam niet mogelijk om kernteams in te zetten, maar is er wel voor gekozen om naast de directeur een bredeschoolcoördinator en een VSD-coördinator aan te stellen. De interne afstemming gaat informeel. Er zijn ook geen strakke vergaderschema's, er wordt vaak tussendoor overlegd. Ook op het Hilfertsheem-Beatrix werden veel afspraken informeel teruggekoppeld. Dat zijn de voordelen van een kleinere school en een team dat op elkaar kan vertrouwen.

De organisatie en taakverdeling op het Amadeus Lyceum illustreert dat de bredeschoolontwikkeling niet een taak is van een coördinator alleen, maar van het hele docententeam, inclusief de directie (zie kader).

De rol van een interne coördinator

(Amadeus Lyceum, Utrecht)

De cultuurcoördinator van het Amadeus Lyceum is vooral belangrijk geweest in de beginfase van de ontwikkeling tot cultuurschool. Zijn kracht was extern netwerken, nuttige contacten aanboren, leuke projecten binnenhalen. Vervolgens lukte het echter niet altijd om docenten binnen de school enthousiast te maken voor deze projecten. Dat is een risico van een te vliegende start: er worden initiatieven genomen die niet landen op de werkvloer. Na de beginfase heeft de rector de coördinatie van de ontwikkeling overgenomen.

Deelprojecten voor een bepaald leergebied worden gecoördineerd door teamleiders. Bij ieder project worden docenten betrokken voor dat project binnenkomt. Zodoende is op voorhand duidelijk dat projecten ook echt worden uitgevoerd.

Bij het creëren van draagvlak voor bredeschoolactiviteiten is het van groot belang dat docenten niet het idee krijgen 'we moeten het er allemaal bij doen'. Als dit idee eenmaal postvat, is de kans groot dat het met de zin in vernieuwing niet meer goed komt.

Hoeveel tijd vergt coördinatie? De rector is er doorlopend mee bezig, het is lastig om te bepalen hoeveel uren ze er in de week mee kwijt is. Externe contacten kosten veel tijd, bijvoorbeeld deelname aan een netwerk van cultuurprofiel scholen. Dat betekent naar conferenties gaan, workshops verzorgen, verdiepingsmodulen ontwikkelen, samen met andere scholen. Een andere belangrijke externe activiteit is het binnenhalen van projecten voor de school.

Voorkom dat de activiteiten een belasting vormen voor het personeel

Het is van groot belang dat docenten door de verdeling van taken niet het idee krijgen dat zij alles erbij moeten doen. Als dit idee gaat leven, komt het niet meer zo gemakkelijk goed, is de ervaring.

Scholen voor voortgezet onderwijs kunnen uren die voor de VSD of brede school zijn als taakuren inroosteren. Daardoor wordt de brede school ook in de perceptie van de docenten echt onderdeel van de school.

9. Financiering

Wat kost een brede school? Uit landelijk onderzoek is daarover het een en ander bekend.

Op basis van de enquête van Oberon onder 202 brede scholen in het voortgezet onderwijs ontstaat een beeld van de gemiddelde kosten:

- personele kosten: tussen € 10.000 en € 60.000
- activiteiten: tot € 50.000
- beheer en exploitatie: tussen € 5.000 en € 10.000



Veel brede scholen hebben echter veel minder te besteden. Een grote groep (42%) heeft een budget van minder dan € 10.000 per jaar; 36% heeft jaarlijks € 10.000 tot € 50.000 te besteden.

De belangrijkste financieringsbronnen zijn: eigen middelen (78% van de brede scholen) en subsidies (72%). Daarna volgen ouderbijdragen (39%), budgetten van participerende organisaties (30%) en sponsoring (13%).¹³

Er is geen landelijke subsidiestroom voor de ontwikkeling van brede scholen. Scholen voor voortgezet onderwijs zullen dus zelf budget moeten vinden of creëren voor hun eigen bredeschoolontwikkeling. Een ondernemende school zal natuurlijk wel verschillende potjes en bronnen kunnen vinden. Maar als het gaat om structurele financiering zijn dat onzekere bronnen van inkomsten. Veel scholen voor voortgezet onderwijs gebruiken dan ook eigen middelen voor het ontwikkelen van de brede school aanpak.

Aandachtspunten

De praktijkverhalen van de zes brede scholen zijn vooral informatief als het gaat om tips en aandachtspunt bij de financiering van de brede school. De volgende aandachtspunten worden genoemd.

Samenwerking om kosten laag te houden

Ook met betrekking tot financiën speelt de samenwerking met derden een belangrijke rol. Zo wordt door het NOVA college aangegeven dat juist door het zoeken van verbindingen op het niveau van activiteiten de kosten zo laag mogelijk

¹³ M. van der Grinten & C. Hoogeveen (2005): *Brede scholen in Nederland, schooljaar 2004/2005: De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*, p. 36-37. Utrecht: Oberon.

worden gehouden. Het is dan ook verstandig om een netwerk op te bouwen met andere scholen om kennis en ervaringen uit te wisselen én om kosten te besparen.

Zorg dat je zicht krijgt op de diverse geldstromen

Voor het verwerven van subsidies geldt dat er allerlei bronnen zijn, maar de middelen zijn enorm versnipperd en je moet weten waar je het kunt halen. Niet alleen rechtstreeks van de gemeente, of het rijk, maar ook via samenwerkingspartners.

Door het NOVA college wordt aangegeven dat sommige activiteiten vanuit het onderwijskansenbeleid gratis of vrijwel kosteloos worden aangeboden (omdat instanties deze activiteiten bekostigen met een subsidie van de gemeente of het rijk). Je moet daar als school gebruik van maken. Er is niet zozeer sprake van sponsoring, wel komen vormen van ruilhandel of schenkingen voor.

De nieuwe beleidsontwikkelingen in Rotterdam op gemeentelijk niveau zorgen ook voor meer mogelijkheden qua financiering (zie kader).

Gemeentelijke financiering

(G.K. van Hogendorp en NOVA college – Riederwaard, Rotterdam)

Met ingang van schooljaar 2006-2007 is er sprake van een nieuw beleid op het gebied van de brede school. Men is inmiddels gekomen tot drie ontwikkelprofielen (zie het hoofdstuk over coördinatie). Scholen kiezen op welk niveau ze als brede school willen insteken: als beginpunt, in ontwikkeling of volledig geïntegreerd. De keuze bepaalt de hoogte van de subsidie.

De subsidie vanuit de gemeente betreft een 'losse subsidiestroom'. Het gaat om een apart budget dat vanuit gemeentelijke middelen beschikbaar wordt gesteld. Inhoudelijk wordt de koppeling gemaakt met de Onderwijs Kansen Zones (OKZ-beleid). In Rotterdam waren de bredeschoolmiddelen in eerste instantie bedoeld voor VMBO-scholen, gelet op de problematiek (probleemjongeren, voortijdig schoolverlaten). Nu gaat het om scholen in de deelgemeenten waar de nood het hoogst is. Als scholengemeenschap kun je er alle leerlingen (VMBO, HAVO en VWO) van laten profiteren.

Tot voor kort werd de financiering per jaar verstrekt. Elk jaar moest een plan met buitenschoolse activiteiten worden ingediend en verantwoord. Op die manier blijft het werken op projectbasis en heeft de school een enorme planlast. Nu wordt van de scholen verwacht dat ze voor een periode van 4 jaar aangeven in welke fase ze zitten; op basis daarvan moeten ze een activiteitenplan indienen. Hoe verder de school is in zijn ontwikkeling, hoe meer geld er per leerling wordt verstrekt.

Dat je als school niet volledig afhankelijk bent van subsidies blijkt ook uit het verhaal van het Johan de Witt college in Den Haag. Daar wordt inmiddels een combinatie gemaakt tussen externe subsidies en eigen investeringen (zie kader).

Combinatie van zelf investeren en externe subsidie

(Johan de Witt Scholengroep)

De eerste drie jaar was het allemaal 'liefdewerk oud papier'. Na die drie jaar kwam er financiële ondersteuning door de gemeente (cofinanciering). Daarna is ook geld van de school geïnvesteerd en zijn de activiteiten gaan toenemen. Sinds 7 à 8 jaar vormen de sportactiviteiten als 'Sportlijn 6' een structureel onderdeel van de schoolorganisatie. De budgettering en uitwerking van de sport is belegd bij het team van deze locatie.

De investering van de school bestaat vooral uit de uren die personeelsleden in de activiteiten steken. Er zijn op dit moment vijf collega's bij betrokken en die hebben daar uren voor.

De Johan de Witt Scholengroep krijgt nog steeds een gemeentelijke subsidie, op joint venture basis: 50/50. Volgend jaar gaat dat hopelijk veranderen, want de school heeft een aanvraag gedaan voor de BOS-impuls (sportstimulering: Buurt-onderwijs-sport). Daarmee verwacht de school meer geld te krijgen. De BOS-impuls zal vier jaar duren, daarna wil men op eigen benen gaan staan.

Houd tijd en kosten in de gaten

Het is verleidelijk om te snel "ja" te zeggen tegen een aanbod van een instelling, omdat er iets moet gebeuren. Pilots zijn leuk, maar neem pas deel aan pilots als je de zekerheid hebt dat je het vervolgens ook structureel kunt uitvoeren. Met name daar waar het brede school beleid op gemeentelijk niveau nog het karakter heeft van een project, schuilt het gevaar dat pilots geen vervolg zullen hebben. Het is dus belangrijk om de financiering zo structureel mogelijk te maken en de planlast te beperken.

Wel of geen bijdrage ouders

Tot slot is het van belang om ook nog eens in te gaan op de financiering van activiteiten vanuit inkomsten via de activiteiten. Zo betalen de leerlingen op het Amadeus Lyceum een bijdrage, zodat de docenten van het UCK (die de activiteiten verzorgen) kunnen worden betaald (50 euro voor 10 lessen van 90 minuten). De school stelt de ruimte beschikbaar, zodat de activiteiten betaalbaar blijven.

Ook op de Johan de Witt Scholengroep in Den Haag betalen de ouders/leerlingen voor de cursussen. Voor een gewone cursus betalen ze 15 euro, als ze ouderbijdrage hebben betaald 10 euro. Voor de basketbalcursus betalen ze niet, maar ze schaffen een tenue aan, dat 45 euro kost (van de 90 euro; de school legt de andere helft erbij). Actieve leerlingen betalen alles bij elkaar circa 100 euro per jaar. Alles kost geld en dat is ook voor leerlingen belangrijk om te weten.

Op het Hilfertsheem-Beatrix betalen de ouders/leerlingen geen bijdrage voor de activiteiten. Dit wordt vanuit school betaald, de uitvoering zit in de taakbelasting. Verder wordt het uitgevoerd door de docenten zelf, die vrijwillig zijn en enthousiast. Alle docenten hebben een eigen 'taakje'. Alle 500 leerlingen participeren (mede omdat het een verplicht onderdeel is). Het is de vraag of dit aantal ook gehaald wordt als leerlingen ervoor moeten betalen.

10. Aanbevelingen en tips

Steeds meer scholen voor voortgezet onderwijs kiezen er voor om zich te ontwikkelen tot een brede school: een school die aanvullende en verschillende activiteiten aanbiedt voor de leerlingen. Dit wordt gedaan omdat men de kinderen meer wil bieden dan alleen onderwijs (bijvoorbeeld ook omdat de leerlingen daar behoefte aan hebben), maar ook om de leerlingen te 'binden' aan school door leuke activiteiten. Daarmee ontstaat een school voor voortgezet onderwijs die meer ontplooiingsmogelijkheden biedt voor de kinderen. Scholen zien hier ook vaak een aanleiding om de school te verbouwen, omdat de aanvullende activiteiten vragen om specifieke ruimten, bijvoorbeeld een dramalokaal of sportfaciliteiten.

Sommige scholen zien een bredere maatschappelijke rol voor de school en plaatsen zich (ook fysiek) binnen de context van andere voorzieningen en instellingen, zoals een basisschool, een restaurant, instellingen voor gehandicapten, etc. Dat biedt voor de school fantastische mogelijkheden van samenwerking en plekken voor leerlingen om nieuwe ervaringen op te doen en te leren, bijvoorbeeld door stages.

De organisatie van een brede school heeft heel wat voeten in de aarde. Er is geen 'koninklijke weg' om een brede school te worden. Het is een eigen leerproces van de teamleden en samenwerkingspartners. Omdat er geen koninklijke weg is, zijn er ook keuzes te maken. Een voorbeeld is de vraag hoe integraal je het bredeschoolaanbod wilt verweven met het reguliere curriculum. Dat kan alleen de school zelf uitmaken. Maar we kunnen wel leren van voorbeelden van anderen. Hieronder vatten we een aantal aanbevelingen en tips uit de voorgaande hoofdstukken nogmaals samen.

Doelen en aandachtsgebieden

Wat wil de school bereiken door brede school te worden? Soms is er geen vooropgezet doel en ontstaat de brede school op een natuurlijke manier. Het begint met activiteiten op één bepaald terrein, en geleidelijk breidt dat zich uit.

Voor elke brede school komt er echter – liever vroeg dan laat – een moment dat er goed gekeken moet worden naar de doelstellingen. Op welke doelgroep wil de school zich richten (leerlingen, ouders, wijkbewoners) en wat streeft de school na met bredeschoolactiviteiten? Welke aandachtsgebieden liggen voor de hand: sport, cultuur, educatie, techniek...

Deze keuzes maakt de schoolleiding niet alleen, overleg met docenten en met externe samenwerkingspartners wordt vanaf het begin gevoerd. Het is verstandig dit te laten uitmonden in een visiedocument, waarin de lijnen voor de toekomst worden uitgestippeld.

Samenwerking

Een brede school moet geen extra last vormen voor het personeel van de school. Daarom zijn samenwerkingspartners eigenlijk onmisbaar. Brede scholen werken dan ook veelvuldig samen met instellingen voor zorg, welzijn en veiligheid, culturele instellingen, sportverenigingen en de lokale overheid.

De keuze van samenwerkingspartners vereist zorgvuldigheid. Partners moeten ongeveer dezelfde doelen en verwachtingen hebben. Andere criteria zijn betrokkenheid, goede aansluiting bij de doelgroep, betrouwbaarheid en stabiliteit. Maak met de samenwerkingspartners duidelijke afspraken over communicatie en verantwoordelijkheden.

Inhoudelijke ontwikkeling en integratie

De ambitie van de school bepaalt wat de plaats is van de bredeschoolactiviteiten binnen de school. Staan deze activiteiten los van het curriculum, of zijn ze daarin geïntegreerd? Integratie kan helpen om de betrokkenheid van de leerlingen bij de activiteiten te bevorderen. Maar dit heeft wel consequenties. Het onderscheid tussen schools en buitenschools vervaagt. Een geïntegreerd aanbod biedt kansen om te werken aan 'levensecht leren': bevorderen van maatschappelijke participatie, levensechte oriëntatie en ontmoeting, competentiegericht onderwijs. Ook biedt het mogelijkheden voor bijvoorbeeld projectonderwijs en probleemgestuurd onderwijs. Is dit wat de school wil, dan is integratie een logische keuze. Passen dergelijke plannen niet bij de visie van de school, dan kunnen de ambities wat bescheidener blijven.

Activiteitsaanbod

Vraaggestuurd werken is een mooi streven, maar in de praktijk soms makkelijker gezegd dan gedaan. Het ligt vaak meer voor de hand om in eerste instantie uit te gaan van het beschikbare aanbod, dan om geheel blanco te beginnen met een peiling onder leerlingen. Als de wensen van leerlingen worden geïnventariseerd, ga daarbij dan uit van de aandachtsgebieden die de school heeft vastgesteld. Vraaggericht werken heeft niet alleen te maken met de inhoud, maar ook met de vorm en duur van activiteiten. Korte cursussen van 10 weken blijken in de praktijk goed te werken. Vrijwilligheid van deelname is over het algemeen wenselijk, maar als leerlingen zich hebben opgegeven, hoeft deelname niet meer vrijblijvend te zijn. Verder is een evaluatie onder leerlingen van belang om rekening te houden met hun behoeften. Zorg dat er een duidelijke, maar geen bureaucratische manier van evalueren wordt ontwikkeld. Op een kleinere school kan er meer informeel gebeuren. Op een grotere school zal er meer geformaliseerd moeten worden.

Huisvesting

Hoewel de meeste brede scholen in het voortgezet onderwijs in een bestaand schoolgebouw functioneren, voldoet de accommodatie vaak toch niet. Scholen staan dan voor de keuze om het bestaande gebouw te behouden (zodanig op te knappen of te verbouwen) of een nieuw gebouw neer te zetten. Overwegingen daarbij zijn: 1) De staat van het huidige gebouw: biedt het voldoende mogelijkheden voor een brede school, hoe is het onderhoud? 2) Welke eisen stelt het onderwijskundige concept van de brede school aan een gebouw? Nieuwbouw kan benut worden om het gebouw vanaf de eerste tekeningen in te richten op het concept van de school. Van belang daarbij is wel om flexibiliteit te behouden. Onderwijskundige concepten blijven niet tot in lengte van jaren ongewijzigd. 3) Biedt gezamenlijke nieuwbouw met samenwerkingspartners meer mogelijkheden voor samenwerking, 4) Heeft de school

de behoefte zich open te stellen voor derden? Het compartimenteren van het gebouw ten behoeve van de beveiliging is dan bijvoorbeeld een aandachtspunt.

Coördinatie

De rol van de coördinator is van belang in de startfase van de brede school, maar vaak net zo belangrijk voor de continuïteit. De coördinator zorgt voor afstemming tussen partners, controleert het proces en zet de doorgaande lijn in. Met andere woorden: een coördinator fungeert als een spin in het web.

Een coördinator moet overzicht hebben, maar moet niet alles alleen doen. Zorg dat er daarnaast één of meer werkgroepen zijn om de verantwoordelijkheden te delen, of stel meerdere coördinatoren aan voor verschillende activiteiten.

In sommige grote steden wordt de brede school op gemeentelijk niveau gecoördineerd, voor zowel het primair als het voortgezet onderwijs.

Financiering

Brede scholen gebruiken allerlei geldstromen om activiteiten te financieren.

Subsidies zijn een belangrijke bron van inkomsten. Creativiteit in het vinden en aanboren daarvan is een noodzaak. Maak een bredeschoolaanpak onderdeel van het reguliere schoolbeleid en zorg ook voor een meerjarig financieel kader. Enkele tips uit de praktijk: a) Werk samen om de kosten laag te houden, dat kan met samenwerkingspartners binnen de brede school, maar ook daarbuiten. b) Zorg dat je zicht hebt op de diverse geldstromen. Subsidies kunnen langs verschillende wegen worden verkregen: via de gemeente, via het rijk, of via samenwerkingspartners. Combinatie tussen zelf investeren en aanvullende subsidies (cofinanciering) zijn ook een mogelijkheid. c) Houd tijd en kosten in de gaten. Investerings op de korte termijn (bijvoorbeeld pilotprojecten) moeten op de lange termijn een vervolg kunnen krijgen. d) Wel of geen ouderbijdrage. Een bijdrage van ouders is natuurlijk welkom, maar moet wel goed op te brengen zijn. De hoogte van de bijdrage kan afhangen van de doelgroep (alle leerlingen/een achterstandsgroep) en de aard van de activiteiten (vrijwillig/verplicht).

Natuurlijk zijn niet alle tips voor alle brede scholen van toepassing. Dat geldt ook in het algemeen voor deze handreiking. Het is een op de praktijk gebaseerde verzameling ervaringen geworden, waarvan wij denken dat hij bruikbare informatie oplevert voor veel andere brede scholen. We hopen dat u eruit haalt, wat voor u zinvol is. Ga daarmee vervolgens vooral uw eigen weg.

Bijlage 1: Zes brede scholen

Aan deze handreiking is meegewerkt door de volgende zes brede scholen:

Stedelijk Lyceum Enschede – het Zwering

Jan Vermeerstraat 49

Postbus 3883

7500 DW Enschede

T: 053 482 12 80

F: 053 434 13 63

I: www.hetstedelijk.nl

Contactpersoon: R. Burkink (coördinator bredeschoolactiviteiten)

Amadeus Lyceum

Van Lawick Van Pabstlaan 1

3453 RA De Meern

T: 030 6774338

F: 030 6775162

I: www.amadeuslyceum.nl

Contactpersoon: mw. J. Vlastuin (rector)

G.K. van Hogendorp

Mathenesserdijk 455

3026 GH Rotterdam

T: 010 4765956

F: 010 2440594

I: www.gkh.nl

Contactpersoon: G.K. Soetman (directeur)

NOVA college - Riederwaard

Palmentuin 77/79

3078 KJ Rotterdam

T: 010 4824966

F: 010 2920970

I: www.novacollege-lmc.nl/riederwaard

Contactpersoon: B. van Straten (directeur onderwijs)

Johan de Witt Scholengroep

Glasblazerslaan 25

2512 XW Den Haag

T: 070 - 4273698

I: www.jwc.nl

Contactpersoon: R. van de Graaf (coördinator sportactiviteiten)

Hilfertsheem-Beatrix

Lieven de Keylaan 58

1222 LH Hilversum

T: 035 6831557

F: 035 6858297

I: www.hilfertsheem.nl

Conactpersoon: mw. G. Derks (afdelingsleider bovenbouw)

Bijlage 2: Internetsites

Algemeen

Voor algemene informatie over de brede school (voornamelijk primair onderwijs):

- www.bredeschool.nl

Ook het ministerie van OCW heeft een dossier over de brede school:

- www.minocw.nl/bredeschool

Voor andere praktijkbeschrijvingen zie:

- www.bredeschoolnizw.nl/praktijk

Voor internationale ervaringen met de brede school

- www.communityschools.org

Aandachtsgebieden

Cultuur

Voor cultuur op school is sinds de nota Cultuur en school (OCW, 1996) een goed georganiseerde sector ontstaan. Kijk bijvoorbeeld op:

- www.cultuurplein.nl/vo/
- www.minocw.nl/cultuurenschool/ (dossier OCW)
- www.cultuurnetwerk.nl
- www.kpcgroep.nl
- Hoogbergen, M. Hoogeveen, K., mmv Broekhof, K. (2003). *Cultuur maakt school. Praktijk en toekomst van cultuurscholen in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Sardes
- Het project Bazar: leesbevordering in het VMBO, www.bazarweb.nl

Maatschappelijke stages

- www.maatschappelijkestages.nl
- www.cps.nl

Sport

Buurt-Onderwijs-Sport impuls

- ministerie van VWS, www.minvws.nl
- Nederlands instituut voor Gezondheidsbevordering en ziektepreventie, www.nigz.nl
- Nederlands instituut voor sport en bewegen, www.nisb.nl
- www.kennisnet/vo/sport

Het betrekken van leerlingen:

- Meerdink, J. mmv M. Hameetman (2001). *Vraag het aan de leerlingen !, Een verkennend onderzoek naar leerlingenparticipatie en de brede school in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: SWP
- www.vraaghetdeleerling.kennisnet.nl

Onderwijs en zorg:

Het landelijk centrum onderwijs en jeugdzorg

- www.lcoj.nl

Zorg in en om de school:

- www.zios.nl

Interessante site voor scholen, ouders en scholieren:

- www.onderwijs handicap.nl

Huisvesting

Zie voor aardige voorbeelden van innovatieve schoolgebouwen:

- www.scholenbouwprijs.nl
- www.onderwijspaleis.nl
- www.staro-bna.nl

Bijlage 3: Literatuur

Brede school algemeen

- Grinten, M. van der, Jacobs, E., Annevelink, G., & Goor, G.J. van den. (2000). *Beginnen & bezinnen, De ontwikkeling van brede scholen in 7 Nederlandse gemeenten*, Utrecht: Oberon.
- Grinten, M. van der, Studulski, F., Hoogeveen, K., en Walraven, M. (2004). *Handboek brede school, 0-12 jaar*. Utrecht: Oberon/Sardes.
- Handboek brede school (2005). *Handboek brede school, provincie Zuid-Holland*.
- Oenen, S. & Hajer, F. (reds.), (2001). *De school en het echte leven. Leren binnen en buiten school*. Utrecht: NIZW.
- Rooy, A. de, Finkielsztajn, J., Kannekens, T. en Weerdenburg, A. van, (2003). *Businessplan voor brede scholen in MFA's*, Zwolle: Deloitte & Touche/ICS.
- Studulski, F. (2002). *De brede school, perspectief op een educatieve reorganisatie*, Amsterdam: SWP.
- Tops, P.W. & Weterings, R. (1998). *De Groninger vensterscholen als eigentijds lokaal bestuur*, Delft: KUB, Eburon.

Verlengde schooldag

Tussen 1997 en 2001 vond het experiment verlengde schooldag voortgezet onderwijs plaats. Een aantal leerpunten zijn genoteerd in de volgende publicaties:

- Valkestijn, M., Oenen, S. van, & Bakker, P.P. (1999). *Actief na school. Sociale doelen in de verlengde schooldag voortgezet onderwijs, een tussenstand*. Utrecht: NIZW (nu: Amsterdam: SWP)
- Valkestijn, M., & Oenen, S. van (2002). *Talent in actie. Opbrengsten landelijk experiment Verlengde schooldag voortgezet onderwijs*. Utrecht: NIZW (nu: Amsterdam: SWP)
- Laarveld, K., Valkestijn, M., Oenen, S. van (2004). *Verlengde schooldag leren organiseren*, Utrecht: VVO/NIZW (zie: www.schoolmanagersvo.nl)

Sociale competentie

Het bevorderen van de sociale competentie van de leerlingen (of aanverwante thema's) is vaak genoemd als doel van de brede school. Als je meer wilt lezen, zijn hier een paar publicaties.

- Oenen, S. van (2001). *Sociale competentie en de brede school*. Utrecht: NIZW
- Volman, M. & Dam, G. ten (1999). *Scholen voor sociale competentie. Een pedagogisch didactische benadering*. Lisse: Zwets en Zeitlinger.
- Walraven, M. & Appelhof, P. (2002). *Sociale competentie ter bevordering van sociale participatie*, Utrecht: Oberon.